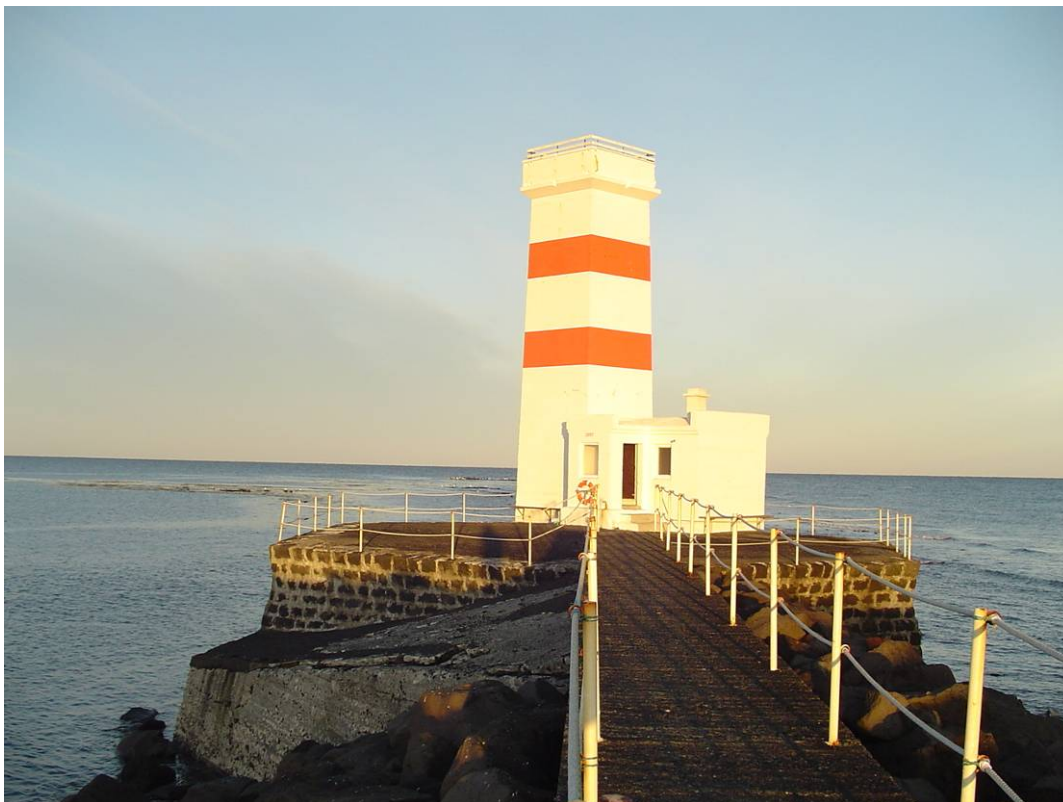

Fornleifar á Garðskaga

Deiliskráning

Ágústa Edwald

Fornleifastofnun Íslands
FS367-07221
Reykjavík 2008

© *Fornleifastofnun Íslands*
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is

Forsíða: Gamli vitinn á Garðskagatá (GK-080:060), byggður 1897. Myndina tók Ágústa Edwald 17. október 2007.

Efnisyfirlit:

Inngangur:.....	4
Deiliskráning og fornleifar	5
Fornleifaskrá.....	6
Samantekt	61
Niðurstöður	62
Minjakort:	65
Heimildaskrá:.....	68

Inngangur:

Dagana 16.-18. október og 22.-23. október 2007 fór fram deiliskráning fornleifa á deiliskipulagsreit á Garðskaga í Gerðahreppi. Reiturinn afmarkast af Skagabraut að sunnan og af Útskálasíki að austan. Verkið var unnið að beiðni Teiknistofu Guðrúnar Jónsdóttur fyrir hönd Prestsetrasjóðs. Ágústa Edwald skráði fornleifar á vettvangi en áður hafði Birna Lárusdóttir gert svæðisskráningu – heimildaöflun- fyrir svæðið og vettvangsskráningin byggði á henni. Átta fornleifar höfðu þegar verið vettvangsskráðar. Orri Vésteinsson skráði bæjarhól Útskála og sjö aðrar minjar nálægt honum síðla sumars 2005 áður en rannsókn á hólnum fór fram haustið 2005.

Innan deiliskipulagsreitsins eru 9 jarðir sem nefndar eru í Jarðatali Johnsens frá 1847, sem miðað er við við fornleifaskráningu. Þær eru: Lambastaðir, Hof, Útskálar, Lónshús, Akurhús, Nýibær, Móakot, Presthús og Garðhús. Auk þeirra voru býli á Garðskaga, Hólavöllum, Blómsturvöllum, Fögruvöllum, Sjávangötu, Nýlendu og Sæbóli skráð á vettvangi. Útskálar og Lambastaðir eru einu jarðirnar á þessu svæði sem voru lögbýli árin 1703, 1847 og 1861 samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín (1703), Jarðatali Johnsens (1847) og Nýrri jarðabók fyrir Ísland (1861). Þessi ár var Hof hjáleiga Lambastaða en hinar jarðirnar voru byggðar út frá Útskálum. Alls eru 152 fornleifar skráðar innan merkja þessara jarða. Þar af eru 130 fornleifar innan deiliskipulagsreitsins. Átta fornleifar eru utan reitsins en staðsetning 14 minjastaða er óþekkt. Aðalheimildamaður var Magnús Gíslason en auk hans var rætt við Vilhelm Guðmundsson, Ásgeir Hjálmarsson, Guðna Ingimundarson, Júlíus Guðlaugsson og Gest Gestsson og eru þeim færðar bestu þakkir fyrir aðstoðina.

Hér á eftir verður fyrst fjallað um löggjöf um fornleifar. Þá kemur fornleifaskrá og að lokum er fjallað um niðurstöður fornleifaskráningarinnar. Upplýsingar um allar minjar innan jarðanna eru birtar í fornleifaskrá en aðeins þær sem eru innan deiliskipulagsreitsins voru skráðar á vettvangi. Á eftir fornleifaskránni eru minjakort þar sem minjastaðir eru merktir inn á loftmynd af svæðinu. Loftmyndirnar eru frá Loftmyndum ehf.

Deiliskráning og fornleifar

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 17. grein þjóðminjalaga (nr. 88/1989, sbr. lög með síðari breytingum), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar : “Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja.” Auk þjóðminjalaga ná lög um mat á umhverfisáhrifum nr. 63/1993 einnig yfir verndun menningarminja, enda markmið laganna að tryggja að mat á umhverfisáhrifum verði fastur liður í undirbúningi að framkvæmdum. Er fornleifakönnunin sem þessi skýrsla byggir á unnin í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið með hinni nýju löggjöf.

Mat á áhrifum fyrirhugaðra framkvæmda skv. nýju skipulagi gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum (16. gr.) víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja, 100 ára eða eldri, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á. Í lögnum eru gefin allnokkur dæmi, t.d. byggðaleifar, bæjarstæði, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum; einnig vinnustaðir þar sem aflað var fanga, sel, verstöðvar, ból, mógrafir, kolagrafir, gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, gamlir vegir, stíflur, brýr, vöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra; varnarmannvirki; þingstaðir, hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð; áletranir, greftrunarstaðir og skipsflök.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll forn mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan tengjast menningu og atvinnuvegum. Þessu hefur verið fylgt við umhverfismatið, á sama hátt og gert er við almenna fornleifaskráningu.

Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins. Komi til björgunargraftar vegna framkvæmda, ber

framkvæmdaaðili þann kostnað sem af því hlýst.

Alengt er að staðir komi í ljós við vettvangsrannsókn, sem ekki er fullljóst hvort séu fornleifar eða ekki. Eru þeir látnir njóta vafans og færðir á fornleifaskrá, enda mjög óheppilegt ef minjar finnast við jarðrask í upphafi framkvæmda. Veldur það töfum og kostnaði fyrir framkvæmdaaðila auk þess sem minjastaðir spillast og aðilar fornleifavörslu eru knúnir til að gera skyndirannsókn og jafnvel hefja stórfelldan björgunaruppgröft með skömmum fyrirvara. Með hliðsjón af ofangreindum lagaákvæðum, er skylt að geta þeirra takmarka sem eru á meðfylgjandi mati: Þrátt fyrir ítarlega heimildakönnun og vettvangsathugun eru fornleifar þess eðlis að seint verður skorið úr um með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd verði engin hætt á að minjar finnist þar við jarðrask.

Fornleifaskrá

Dæmi um skráningu á dæmigerðum minjastað

númer jarðar eins og í Jarðatali Johnsen 1847

númer fornleifar á tiltekinni jörð

sérheiti

tegund fornleifar

hlutverk fornleifar

Sýslutákn

BO-104:025

Gömlugömluhús

tóft

beitarhús

hnutstafa í grófum og minúttum (WGS84 vörpun)

64°29.404N 21°57.216V

húsi

20 m

Upplýsingar: Gróir veggir svartir, grjóthleðnar skástríkar

"Við það sund rétt við gamla veginn er einstakur klettur, Grautarklettur [104:023]... Upp af Grautarkletti eru gamlar húsarústir, sem nefndar eru Gömlugömluhús. Þar voru fjárhús endur fyrir löngu," segir í örnefnalýsingu. Rústir sem passa við þessa lýsingu eru 230 m austur af Grautarkletti en um 2,8 km NNA af bæ 001. Vestan undir litlu og lágu klapparholti með hundapúfu efst. Í kring eru hálfgrónir melar og mýrarsund til skiptis, sundurgráfin af smálækjum. Þessar rústir eru ekki jafn elilegar og hefði mátt vænta af lýsingunni og nafninu. Leifar sjást af tveimur samstæðum, aflöngum húsum sem snúa austur-vestur með dyr í vestur. Stærð alls 12 x 10 m og er milliveggur þykkari en úrveggirnir. Veggjahæð er mest um 0,7 m en veggir eru mikið hrundir inn. Sér samt víða í grjóti í þeim. Hvorki vottar fyrir gördum né hlöðu eða heygardi.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Ó-Höfn, 6-7

heimild sem vísað er í, minnari fersla í heimildaskrá

húsi sem stóðar að fornleif, t.d. v/ framkvæmda eða náttúrufla

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, GK o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: GK-079:001). Fornleifaskrá hvorrar jarðar hefst vanalega á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhaldi hennar og matsverði, og einnig er gefin stutt lýsing á

búskaparaðstæðum og sléttun túna.

Þar sem jarðaspjaldi sleppir kemur listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um. Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju sé ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...” t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þótt engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

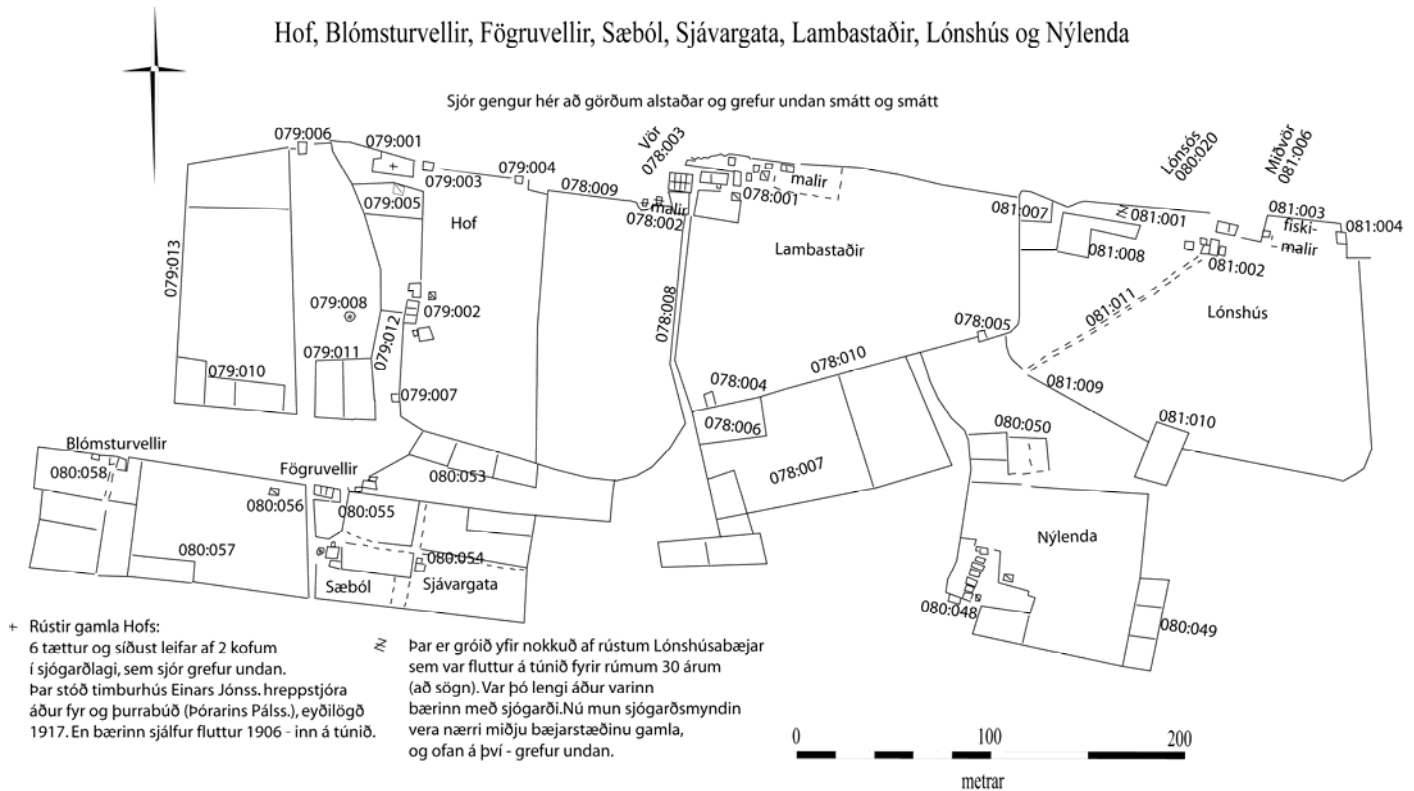
Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir þar sem þær eru til en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu.

Í síðustu línu hvers minjaspjalds hér á undan er getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Túnakort 1919

Hof, Blómsturvellir, Fögruvellir, Sæból, Sjávangata, Lambastaðir, Lónshús og Nýlenda

Kortið er hreinteikning af upprunalegu túnakorti frá 1919. Allur texti er af upprunanlega kortinu en númerum hefur verið bætt inn á í samræmi við fornleifaskráningu.

GK-078 Lambastaðir

1703: konungsjörð. Dýrleiki óviss. 1847, 33 1/3 hdr. Bændaeign. Jarðarinnar er getið í Jarðaskiptabréfi hirðstjóra fyrir hönd konungs við Skálholtsstól frá 1563, DI XIV, 155. "Sagt er, að fyrr á öldum hafi Hof og Lambastaðir verið ein jörð, Lambastaðir, en síðan verið skipt milli tveggja systra. Hof á heldur meira land en Lambastaðir." Ö-Garðskagi, 1.

1703: "Túninu spillir vatn, sem um veturinn liggur á, ítem spillist það af sandi og sjávangangi, þegar stórfæður brjóta garðinn, og þarf honum með stóru erfiði og athuga við að halda. Engjar eru öngvar. Útigangur í lakasta máta og nær enginn sumar og vetur, nema hvað fjaran er, þegar þáng, söl eður murukjarni og brúk rekur upp fyrir sjávangangi. Vatnsból er ekkert nema það eitt, er í annarar jarðar landi þarf til að sækja, bæði langt og erfitt, og bregst þó tíðum bæði sumar og vetur." JÁM III, 77. Tún 1919: 2,2 teigar, kálgarðar 1350 m².

GK-078:001 Lambastaðir bæjarhóll bústaður

"Sjávangangur hefur so merkilega grandað jörðinni, að bærinn er fyrir þann skuld færður þángað sem nú stendur hann, og gjörist að því æ meir og meir, so valla má óhætt kalla pening og heyjum þar sem nú eru," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703. Í örnefnalýsingu segir enn fremur: "Rétt innan við gamla bæinn á Hofi er Lambastaðahóll. Þar stóð gamli bærinn á Lambastöðum, sá sem fluttur var undan sjó fyrir 1703 eða ef til vill annar yngri, því sjórinn hefur herjað hér á landið af miklum móð. Nýi bærinn á Lambastöðum er hinsvegar ofarlega í landareigninni, beint upp af gamla bænum," segir í örnefnalýsingu. Elsta bæjarstæði Lambastaða, þar sem bærinn stóð fyrir 1703, er nú að öllum líkindum farið í sjó.

Hættumat: hætta, vegna rofs

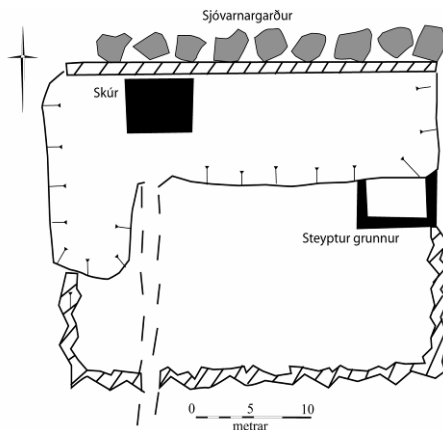
Heimildir:JÁM III, 77.

GK-078:002 Lambastaðir heimild um bústað

64°04.848N 22°40.663V

Lambastaðir, áður en síðasta íbúðarhúsið var rífið. Myndin er í eigu Magnúsar Gíslasonar.

Bæjarhóll Lambastaða

"Lambastaðir eru líka að þokast undan sjónum. Þar er hærri hóll og snarbrattara í flæðarmáli [en á Hofi], með miklu húsarústa grjóti - og nokkrum arfagróðri, en engin sjógarður. Hóllinn (bæjarstæðið gamla) hæstur bak við húsið," segir í athugasemdum á túnakorti frá 1919. Á túnakorti 1919 er sýnt eitt stórt hús með bísalagi til suðurs og 8 litlir kofar þar austan við, kálgarður sunnan við og a.m.k. 3 kofar og eitthvað sem gætu verið trönur við vörina vestan við. "Rétt innan við gamla bæinn á Hofi er Lambastaðahóll. Þar stóð gamli bærinn á Lambastöðum, sá sem fluttur var undan sjó fyrir 1703 eða ef til vill annar yngri, því sjórinn hefur herjað hér á landið af miklum móð. Nýi bærinn á Lambastöðum er hinsvegar ofarlega í landareigninni, beint upp af gamla bænum," segir í örnefnalýsingu. Bæjarhóll Lambastaða er um 180 m ASA við bæjarhól Hofs 079:001, fast sunnan við sjóvarnargarð. Síðast stóð tvílyft bárujárnsklætt

timburhús á hólnum en það var rífið fyrir fáum árum (2007).

Bæjarhóllinn er fast sunnan við sjóvarnargarð. Hann er vaxinn sinu en sunnar eru slétt tún.

Bæjarhóllinn og grjótgarður framan eða sunnan við hann, eru á svæði sem er alls um 25x30 m stórt og snýr austur vestur. Hóllinn er um 8x30 m stór og snýr eins. Hann er um 1,5 m hár. Við suðausturhorn hans er steypur grunnur. Hann er um 7x3 m stór og snýr austur-vestur. Vestarlega á hólnum er skúr úr bárujárni. Vegur 008 liggur upp á hólinn úr suðri, vestarlega. Hlaðinn grjótgarður er sunnan við hólinn og afmarkar lítinn garð sem líklega hefur verið kálgarður. Grjótgarðurinn er um 16x30 m stór og um 0,9 m hár, snýr austur-vestur.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Túnakort 1919; Ö-Garðskagi, 5-6

GK-078:003 Lambastaðavör heimild um lendingu

64°04.865N 22°40.697V

*Lambastaðavör, horft til norðurs**Spil fyrir sunnan vörina, horft til norðurs*

"Lending er voveifleg, so að ekki getur lagst nema eitt skip í senn, og þar með brimsöm," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703. Í örnefnalýsingu segir enn fremur: "Rétt við gamla bæinn á Lambastöðum er yzta uppsátrið á skaganum, Lambastaðavör. Þarna var brimasamt og ekki hægt að lenda nema boðarnir, þ.e. Ljóssveinar og Þórðarflös, lægju niðri. Vestan við vörina er klettur, sem ver hana. Hann heitir Snasi. Fram af vörinni er bogadregið rif, sem myndar djúpt lón, og heitir það Lambastaðaríf. Varð að sigla fyrir endann á rifinu og síðan skáhallt inn í lendinguna, þannig að tvö sundmerki í landi bæri saman. Farið var inn í lendinguna um rennu, sem rudd hafði verið gegnum grjótið vestanverðu við Lambastaðarífið. Renna þessi heitir Lækur. Þegar komið er inn Lækin, þarf að snöggbeygja fyrir Snasa inn í vörina." Lambastaðavör er um 25 m norðvestan við bæ 002, hún er merkt á túnakort frá 1919.

Þar sem lendingin var er vik í klöppunum.

Engin mannvirki eru í fjörunni sem tengjast lendingunni og ekki mótar fyrir þeirri ruddu rennu sem nefnd er í örnefnalýsingunni. Um 40 m sunnar er gamalt spil sem notað var samfara lendingunni til að draga báta á land.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: JÁM III, 77; Túnakort 1919; Ö-Garðskagi, 6

GK-078:004 hús útihús

64°04.788N 22°40.697V

Útihús, 004. Horft til norðurs

Útihús er merkt á túnakort frá 1919, fast norðan við kálgarð 006. Útihúsið stendur enn. Það er um 115 m SSA við bæ 002.

Húsið stendur í óræktuðu, sinuvöxnu túni. Norðan við það er slétt tún.

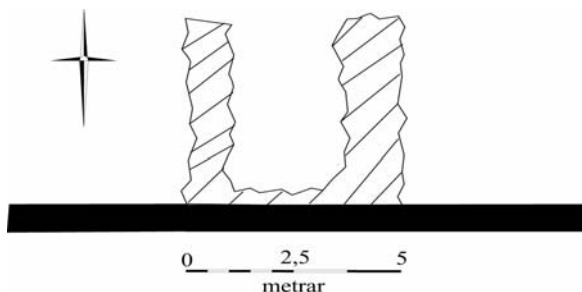
Húsið, sem er jarðhýsi, er enn undir þaki. Dyr þess vísa inn í kálgarð 006 til suðurs og líklegt að hér hafi verið geymdar kartöflur og annað grænmeti sem ræktað hefur verið í garðinum. Jarðhýsið er um 8x5 m stórt og snýr norður-suður. Dyr eru á miðjum suðurvegg þess. Tveir strompar eru á húsinu, syðst og nyrst.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:005 tóft útihús

64°04.793N 22°40.543V

Tóft 005, horft til suðurs

Útihús er merkt á túnakort frá 1919 fast við túngarð 010, austast í túninu. Tóft af húsinu er um 140 m suðaustan við bæ 002.

Tóftin er í óræktuðu, sinuvöxnu túni.

Hún er um 6x5 m stór, einföld og opin til norðurs. Tóftin er að hluta stungin niður og er hæð hleðslna að innan um 0,6 m en að utan aðeins um 0,3 m. Hún er hlaðin úr fjörugrjóti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:006 gerði kálgarður

64°04.775N 22°40.668V

Kálgarður 006, horft til norðurs

Kálgarður er merktur á túnakort sunnan við jarðhýsi 004 og austan við veg 008. Garðurinn er enn vel greinilegur. Hann er um 120 m sunnan við bæ 002. Hann er sambyggður jarðhýsi 004.

Kálgarðurinn er grjóthlaðinn og gróinn sinu. Hann er um 25x37 m stór, snýr austur-vestur. Garðurinn liggur fast sunnan við túngarð 010 sem myndar norðurvegg hans. Hann er um 1 m hár.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:007 garðlag kálgarður

64°04'46"N 22°40.694V

Afgirt "túnútgræðsla" er merkt á túnakort frá 1919. Í suðausturhorni hennar eru merktir fjórir sambyggðir kálgarðar. Enn sér að hluta fyrir útgræðslunni og görðunum um 185 m sunnan við bæ 002 og um 70 m sunnan við útihús 004.

Garðlagið liggur í óræktuðu sinuvöxnu túni.

Leifar kálgarðanna og túnútgræðslunnar ná yfir svæði sem er alls um 130x80 m stórt og snýr norður-suður. Vestast á svæðinu liggur garðlagið annarsvegar ANA-VSV og hinsvegar norður-suður. Þar nær það yfir svæði sem er um 50x55 m stórt og snýr austur-vestur. Sá leggur þess sem liggur ANA-VSV hefur markað suðurhlið kálgarðanna og sá sem liggur norður-suður hefur verið vesturmörk túnútgræðslunar. ANA-VSV leggurinn er um 60 m langur en norður-suður leggurinn er um 40 m langur. Hann mætir suðvesturhorni kálgarðs 006. Austurhluti túnútgræðslunnar er einnig greinilegur þar sem garðlag liggur til suðurs út frá túngarði 010 það beygir svo til vesturs og þá aftur til norðurs að túngarðinum. Þannig myndar garðlagið með túngarðinum afgirt svæði sem samsvarar túnakortinu frá 1919 vel. Þetta garðlag er alls um 140 m langt og nær yfir svæði sem er um 50x40 m stórt. Garðlagið er hæst um 1,3 m hátt en víðast er það

Kálgarður 007, horft til suðurs

um 0,8 m hátt. Það er hlaðið úr grjóti sem nú gróðið að miklu leyti og vaxið sinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:008 vegur leið

64°04.789N 22°40.723V

*Vegur 008, horft til
norðurs*

Vegur er merktur að bæ 002 úr suðri á túnakorti frá 1919. Enn sér vel móta fyrir vegslóðanum. Hann liggur frá Skagabraut til norðurs að bæjarhólnum. Vegurinn liggur frá Skagabraut yfir slétt tún að bæjarhólnum. Slóðinn er um 3 m breiður og um 0,1 m djúpur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

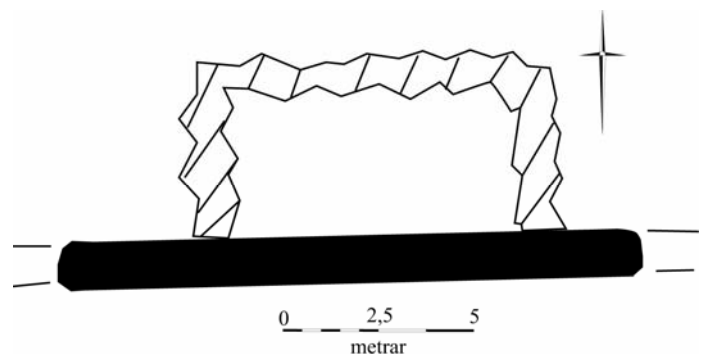
Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:009 tóft óþekkt

64°04.794N 22°40.559V

Tóft 009, horft til austurs

Um 5 m vestan við tóft 005 er önnur tóft. Hún er fast norðan við túngarð 010 um 130 m suðaustan við bæ 002.

Tóftin er í sinuvöxnu, óræktuðu túni.

Tóftin er um 10x5 m stór og snýr austur-vestur. Túngarður 010 myndar suðurvegg tóftarinnar. Ekkert op er á henni. Tóftin er hlaðin úr grjóti og hleðslur hennar eru hæstar um 0,6 m. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en líklega hefur verið útihús eða einhverskonar aðhald á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Túngarður 010, horft til norðurs

Túngarður 010, horft til austurs

Á túnakorti frá 1919 er sýndur túngarður í kringum allt túnið. Túngarðurinn er enn vel greinilegur. Hann liggur sunnan við túnið, frá vegi 008 til vesturs að mörkum á mótí Lónshúsum og þaðan til norðurs að sjóvarnargarði. Suðurveggur túngarðsins er um 110 m sunnan við bæ 002 og norðvesturhorn hans er um 160 m vestan við bæ 002.

Garðlagið liggur í óræktuðu sinuvöxnu túni.

Garðlagið afmarkar svæði sem er um 185x55 m stórt og snýr austur-vestur. Það er vel gróið en virðist vera byggt bæði úr torfi og grjóti. Garðlagið er mjög breitt, breiðast um 2 m og um 1,5 m hátt. Hlið er á túngarðinum fast upp við kálgarð 006. Það er um 3 m breitt. Túngarður Lónshúsa 081:009 liggur út frá suðausturhorni garðlagsins.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-078:011 heimild um býli

"Hjáleiga heima við bæinn, ekki nafn gefið," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703. Ekki er vitað hvar þessi hjáleiga stóð og má vera að hún sé komin í sjó líkt og bæjarstæði Lambastaða frá 1703. Óþekktur hóll er í túninu á merkjum Lambastaða og Hofs 079:017. Vel má vera að hann sé leifar hjáleigu frá Lambastöðum en ekki er hægt að fullyrða um það að svo stöddu. Enginn annar hóll eða þúst sem kemur til greina fannst við vettvangsskráningu í landi Lambastaða.

Heimildir: JÁM III, 77.

GK-078:012 heimild um býli

"Hjáleiga hin þriðja heima við bæinn ekki nafn gefið og nú í eyði síðan næstu fardaga, hefur þó áður byggð verið langar stundir, og var þá landskuld þar af lálnir, betalaðist með fiski, item eitt kúgildi. Og er hún með vilja lögð í eyði fyrir þann skuld, að heimabóndinn, sem nú brúkar þá grasnyt, er hjáleigunni fylgdi, gat grasnautnarinnar ekki mist að skaðlausu, kann og ekki hjáleigan fyrir þá skuld aftur að byggjast, nema með heimajarðarinnar skaða," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703. Ekki er vitað hvar þessi hjáleiga stóð og má vera að hún sé komin í sjó líkt og bæjarstæði Lambastaða fyrir 1703. Óþekktur hóll er í túninu á merkjum Lambastaða og Hofs, 079:017. Vel má vera að hann sé leifar hjáleigu frá Lambastöðum en ekki er hægt að fullyrða um það að svo stöddu. Enginn annar hóll eða þúst sem kemur til greina fannst við vettvangsskráningu í landi Lambastaða.

Heimildir: JÁM III, 78

GK-078:013 Skagahóll heimild um óþekkt

64°04.814N 22°41.189V

Skagahóll 013, horft til norðurs

"Úr nefndum merkisteini á miðjum Skagahól nyrðri er markalína Lambastaðalands að sunnan bein sjónhendingarlína í suðurhorn skólahússins á Útskálum að merkisteini merktum M [016] og úr honum bein lína í Lónshúsahlið," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Skagahóll er um 20 m suðaustan við Hólavelli 080:064. Hóllinn er á þeim stað þar sem Brynjúlfur Jónsson teiknar rústabungu á uppdrátt sinn af sáðreitunum á Garðskaga, sem birtur var í Árbók hins íslenska fornleifafélags árið 1903. Í grein Brynjúlfs segir: "Akurlönd hafa verið á Skaganum fyrir norðan Útskála. Sér þar enn votta fyrir að minnsta kosti 18 akurreinum, 4-8 fðm. breiðum, sem eru aðgreindar með þráðbeinum, jafnhliða görðum ... takmarkast þeir að vestanverðu af garði, sem þar liggur frá sjónum langsetis í suðaustur að lítill hæð eða tóftabungu, sem er skamt frá norðvesturhorni hinna norðustu túngarða í Útskálhverfinu, sem

nú eru." Skagahóll og tóftabungan eru eflaust einn og sami staðurinn.

Skagahóll er klapparhóll í sléttu túni við íbúðarhúsið á Hólavöllum

Hóllinn er um 20x10 m stór og snýr norður-suður. Hann er um 2-2,5 m hár. Dæld er í suðurhluta hólins en í norðurhlið hans skín í bera klöppina. Enginn merkjasteinn er nú á hólnum en girt er úr honum til norðurs að Helgarétt 079:015. Engar hleðsluleifar eru á hólnum. Þó má vel vera að þar hafi verið tóft þar sem hóllinn er gróskumikill og sker sig úr umhverfinu.

Heimildir:Ö-Garðskagi, 2; Árbók 1903, 36.

GK-078:014 heimild um landamerki

"Frá Lónshúsahliði ræður Lambastaðatúngarður [010] merkjum allt þar til bugur hans gengur lengst til suðausturs. Þaðan ræður bein lína í stein merktan M, settan innanvert við sjávargarðinn, og í klöpp í fjöru merкта M [015] og á sjó fram," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Staðsetning merkjasteinsins er ekki þekkt. Hann er líklega farinn í sjó eða undir núverandi sjóvarnargarð sem hefur verið endubýggður eftir að landamerkjalyýsingin var gerð.

Heimildir:Ö-Garðskagi, 2

GK-078:015 heimild um landamerki

"Frá Lónshúsahliði ræður Lambastaðatúngarður [010] merkjum allt þar til bugur hans gengur lengst til suðausturs. Þaðan ræður bein lína í stein merktan M, settan innanvert við sjávargarðinn [014], og í klöpp í fjöru mekrta M og á sjó fram," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Klöppin merkt M fannst ekki við vettvangsskráningu enda líklega á kafi í sjó.

Heimildir:Ö-Garðskagi, 2

GK-078:016 heimild um landamerki

"Úr nefndum merkisteini á miðjum Skagahól nyrðri [013] er markalína Lambastaðalands að sunnan bein sjónhendingarlína í suðurhorn skólahússins á Útskálum að merkisteini merktum M og úr honum bein lína í Lónshúsahlið," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Staðsetning merkisteinsins er ekki þekkt.

Heimildir:Ö-Garðskagi, 2

*Húsið, horft til norðurs**Húsið, horft til norðvesturs*

Gamalt steinhús sem gengur undir nafninu Lýsisbræðslan er 145 m sunnan við bæ 002. Samkvæmt Magnúsi Gíslasyni heimildamanni var húsið byggt fyrir 1919. Húsið er fast sunnan við garðlag 079:013 og um 5 m vestan við veg 008 .

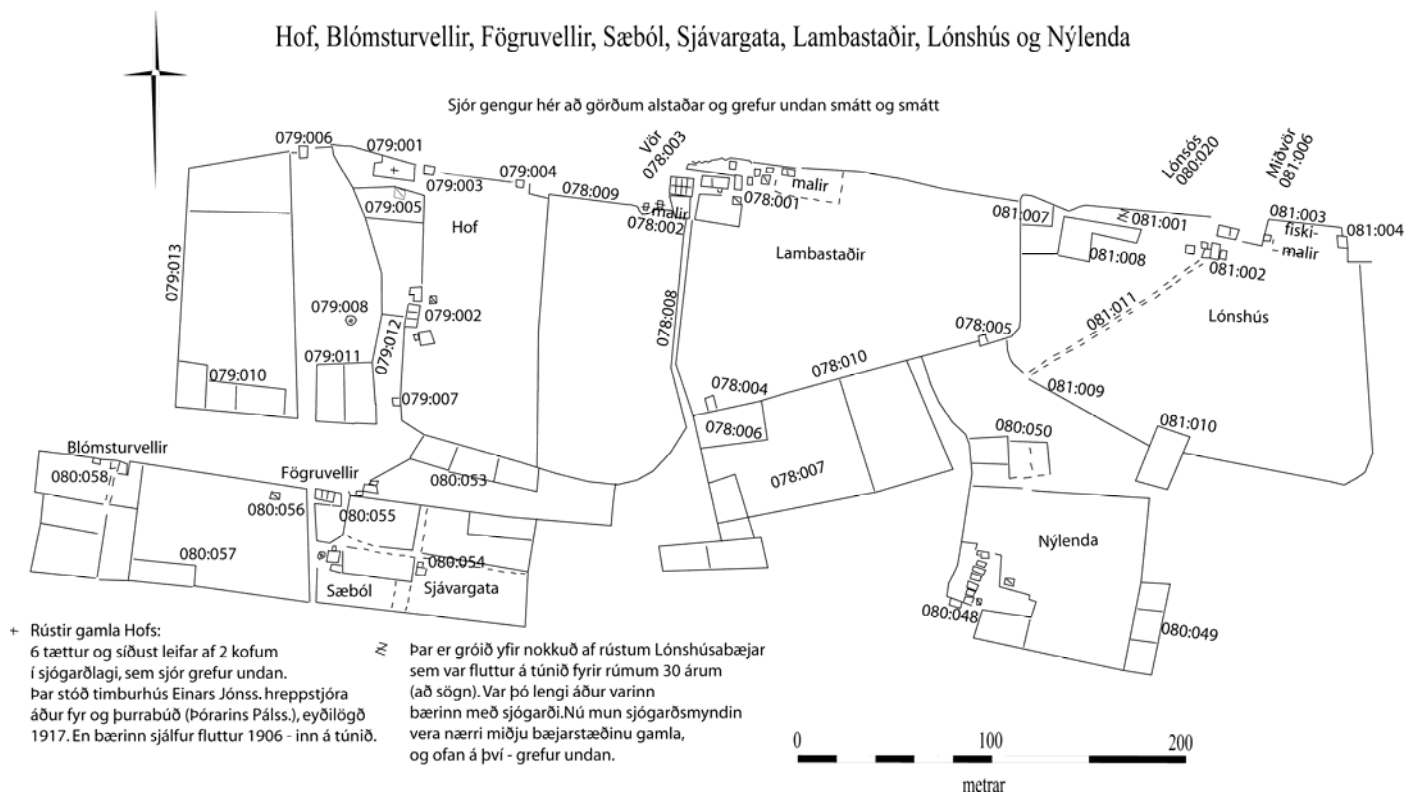
Húsið er á moldarplani á sléttu grasflöt.

Húsið er steinsteypt með bárujárnsþaki. Það er um 8x4,5 m að grunnflatarmáli og snýr austur-vestur. Breiðar dyr eru á austurgafli hússins. Á suðurhlið þess eru dyr vestarlega og tveir gluggar. Tveir gluggar eru einnig á norðurhlið hússins sem og á vesturgafli þess. Á norðurhlið þaksins er risgluggi. Húsið telst ekki til fornleifa í lagalegum skilningi, þar sem miðað er við minjar 100 ára og eldri. Það hefur menningarsögulegt gildi fyrir byggðalagið og eitt af eldri steinhúsum í Garðinum og er skráð af þeim sökum.

Hættumat: engin hættu

Túnakort 1919

Hof, Blómsturvellir, Fögruvellir, Sæból, Sjárgata, Lambastaðir, Lónshús og Nýlenda

Kortið er hreinteikning af upprunalegu túnakorti frá 1919. Allur texti er af upprunanlega kortinu en númerum hefur verið bætt inn á í samræmi við fornleifaskráningu.

GK-079 Hof

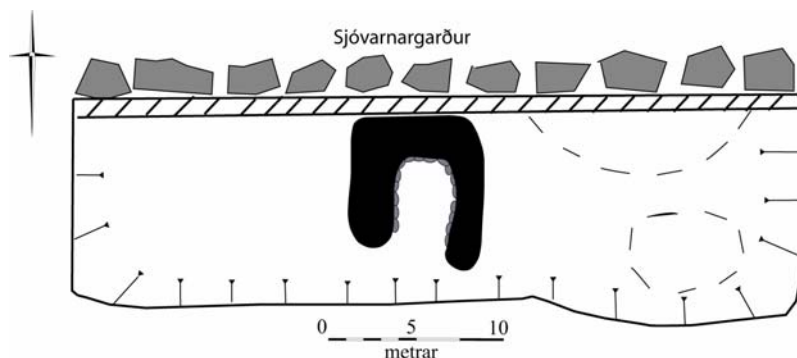
1703 og 1847 er Hof hjáleiga frá Lambastöðum. "Sagt er að fyrr á öldum hafi Hof og Lambastaðir verið ein jörð, Lambastaðir, en síðan verið skipt milli tveggja systra. Hof á heldur meira land en Lambastaðir ... Milli 1920 og '30 var nýbýlið Efra-Hof stofnað úr landi Hof. Stendur sá bær enn ofar en nýi bærinn á Hofi. 1933 var íbúðarhúsið Grund reist í landi Efra-Hofs. Þar er enn búið, og fylgir því dálitill jarðarskiki." Ö-Garðskagi, Hof, Lambastaðir, 5.

1703: "Fóðrast kann í kýr að helmíngi laklega. ... Elddiviðartak af fjöruþangi í lakasta máta." JÁM III, 78.

Tún 1919: Hof a 1,6 teigar, kálgarðar 3280 m². Hof b 1,4 teigar (á víxl).

GK-079:001 Hof bærhóll bústaður

64°04.868N 22°40.883V

"Rústir gamla Hof: 6 tættur og síðustu leifar af 2 kofum í sjógarðlagi,

Bærhóllinn 001, horft til norðurs

sem sjór grefur undan. Þar stóð timburhús Einars Jónss. Hreppstjóra áður fyrr og þurrabúð (Þórarins Pálss.), eyðilögð 1917. En bærinn sjálfur fluttur 1906, inn á túnið [002]" segir í athugasemdum á túnakorti frá 1919. Í örnefnalýsingu segir ennfreður: "Bærinn að Hofi stóð áður inn með sjónum inn af Helgarétt [015]. Þar var mikill sjávargangur, og var því reistur nýr bær fjær sjó, þegar foreldrar Sigurbergs komu að Hofi. Eftir það var gamli bærinn aðeins þurrabúð. Var hann stundum kallaður Gamla-Hof til aðgreiningar frá nýja bænum. Nú er þessi þurrabúð ekki til lengur, en ennþá mótar fyrir tættunum. Inn undir baðstofuna hafði verið hlaðið holræsi, sem lá út í forina fyrir utan. Enn sést móta fyrir opinu á því." Bæjarhólls Hof er fast sunnan við sjóvarnargarðinn um 185 m austan við bæjarhól Lambastaða 078:002.

Hóllinn er fast sunnan við sjóvarnargarð. Sunnan við hann er slétt grasflöt.

Hóllinn er um 40x10 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 2 m hár. Um það bil á miðjum hólnum er tóft. Hún er um 5x5 m stór, opin til suðurs. Hleðslur tóftarinnar eru um 0,6 m háar og allvíða sér í grjóti í þeim. Tóftin er eflaust leifar þurrabúðarinnar sem var á bæjarstæðinu eftir að bærinn var fluttur. Í norðausturhorni bæjarhólsins er dálítil hólbunga, um 5x2 m stór og um 0,4 m há, leifar útihúss 003, þá sér móta fyrir útihúsi 005 sem var sunnan við bæinn, sunnarlega á hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Garðskagi, 5-6

GK-079:002 Hof bæjarstæði bústaður

64°04.828N 22°40.881V

Neðra-Hof, horft til norðurs

Þar sem bærinn á Hofi stóð frá 1906 er nú steinsteypt hús á litlum hól. Húsið er um 75 m sunnan við bæjarhólinn 001. Enn er búið í húsinu, það er ekki með kjallara.

Umhverfis hólinn eru slétt tún.

Hóllinn er um 18x10 m stór, snýr austur-vestur. Hann er lágur, um 0,4 m hár. Engar hleðsluleifar eða skýr ummerki eldri húsa eru á hólnum. Hugsanlega er hluti hússins frá 1906 en líklega hefur verið byggt við það í seinni tíð, að norðan og vestan. Það er steinsteypt með bárujárnsþaki. Gengið er inn í húsið á vesturgafli þess.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:003 þúst útihús

64°04.865N 22°40.859V

Útihús eða kofi var á sjávarbakkanum rétt austan við eldra bæjarstæðið 001 samkvæmt túnakorti frá 1919. Enn sér móta fyrir útihúsinu, norðaustast á bæjarhólnum 001, um 20 m austan við þurrabúðartóftina á hólnum.

Hólbungan er á sinuvöxnum bæjarhólnum fast sunnan við sjóvarnargarð. Sunnar eru slétt tún.

Hólbungan er um 5x2 m stór og snýr austur-vestur. Hún er um 0,4 m há. Engar skýrar hleðsluleifar eru á henni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:004 heimild um útihús

64°04.856N 22°40.809V

Útihús eða kofi var við sjávargarðinn um 50 m austan við útihús 003 samkvæmt túnakorti frá 1919.

Þar sem útihúsið var er nú slétt tún.

Engin ummerki hússins sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:005 heimild um útihús

64°04.863N 22°40.881V

Útihús og kálgarður sunnan við það voru fast sunnan við eldri bæjarrúst 001 samkvæmt túnakorti frá 1919.

Lítil stallur er syðst á bæjarhólnum 001 þar sem útihúsið var. Samkvæmt skýringum við túnakortið var þarna for (gryfja fyrir áburðarlög) og/eða salerni.

Stallurinn er á sinuvöxnum bæjarhólnum, sunnan við sjóvarnargarð. Sunnar eru slétt tún.

Stallurinn er um 3x2 m stór, snýr austur-vestur. Hann er um 0,2 m hár. Engar skýrar hleðsluleifar eru á

honum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:006 heimild um útihús

64°04.869N 22°40.944V

Útihús var við sjávangarðinn um 50 m vestan við eldra bæjarstæðið 001 samkvæmt túnakorti frá 1919.

Útihúsið er sýnt með opinn suðurgafi. Hugsanlega hefur hér verið naust.

Þar sem útihúsið var er nú sinuvaxið svæði sunnan við sjóvarnargarð.

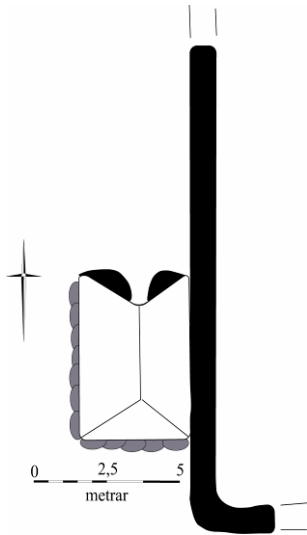
Hér er grjót á víð og dreif í sinunni en engar hleðsluleifar eru greinanlegar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:007 hús útihús

64°04.803N 22°40.896V

Útihús 007, horft til suðurs

Útihús 007, horft til austurs

Útihús var við traðir [012] austanmegin, um 40 m sunnan við yngra bæjarstæði 002 samkvæmt túnakorti frá 1919. Húsið er enn undir þaki. Það er um 50 m sunnan við bæ 002, fast austan vegar að bænum og vestan túngarðs 013.

Húsið er í lítilli brekku sem hallar til vesturs, austan við það eru slétt tún en að

vestan er vegur að bænum.

Húsið er um 5x4 m stórt og snýr norður-suður. Það er niðurgrafið. Veggir þess eru hlaðnir úr grjóti, um 1 m háir og þakið er úr bárujárn. Dyr eru á miðjum norðurgafi þess. Hlutverk hússins er ekki þekkt en líklega hefur það verið notað sem geymsla, hugsanlega fyrir jarðávexti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:008 brunnur vatnsból

64°04.807N 22°41.056V

Brunnur var í túninu um 30 m vestan við suðurenda yngra bæjarstæðis 002 samkvæmt túnakorti frá 1919.

Brunnurinn sést enn um 35 m vestan við bæ 002.

Brunnurinn er á sléttri grasivaxinni flöt.

Lítil hólbunga er á sléttri flötinni. Hún er um 5x5 m stór og um 0,2 m há. Í henni miðri er járnhleri yfir brunninum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:009 garðlag varnargarður

64°04.870N 22°40.949V

Varnargarður 009, horft til austurs

Varnargarður 009, horft til vesturs

Á túnakorti frá 1919 er sýndur sjógarður fyrir túnnum Hofs, Lambastaða og Lónshúsa, en í athugasemd á kortinu kemur fram að enginn sjógarður sé fyrir sjálfu bæjarstæði Lambastaða 078:002 og má merkja þann mun á kortinu. Sjóvarnargarðurinn er greinilegur samhliða núverandi sjóvarnargarði norðan við Hof. Sjógarðurinn er nefndur í landamerkjalyðingu frá 1889 og er því að minnsta kosti svo gamall.

Garðurinn liggur samhliða núverandi sjóvarnargarði, fast sunnan við hann. Sunnar eru sléttar flatir.

Garðurinn er greinilegur þar sem hann liggur til austurs frá bæjarhól Hofs 001, um 45 m þar til hann hverfur undir núverandi sjóvarnargarð. Lítil bútur af garðinum er einnig varðveittur um 50 m vestan við bæjarhólinn. Hann er um 1 m langur. Garðurinn er hlaðinn úr ávölu fjörugrjóti, hann er um 1,5 m hár þar sem hann er hæstur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:010 gerði kálgarður

64°04.808N 22°41.008V

Kálgarðar eru merktir í suðvesturhorni túns á Hofi á túnakorti frá 1919. Enn sér móta fyrir kálgörðunum um 100 m VSV við bæ 002.

Kálgarðarnir eru á sléttu grasflöt. Austan við þá er íbúðarhúsið á Efra-Hofi.

Gerðið er um 45x60 m stórt og snýr norður-suður. Það liggur fast austan við túngarð 013. Hleðslur þess eru um 0,5 m háar. Hvergi sér í grjót í þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:011 gerði kálgarður

64°04.801N 22°40.914V

Kálgarður 011, horft til norðvesturs

Kálgarðar voru í suðausturhorni vesturtúns Hofs, fast vestan við traðir 012 samkvæmt túnakorti frá 1919. Enn sér móta fyrir kálgörðunum fast vestan við slóða að bænum, um 30 m suðvestan við bæ 002.

Garðarnir eru í sléttu túni.

Garðarnir mynda ferhyrnt gerði sem er um 35x35 m stórt. Þeir eru mun hærri séð innan frá úr gerðinu. Þar eru þeir um 1 m háir en að utan einungis um 0,5 m háir. Hér og þar sér í grjót í hleðslunum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:012 heimild um traðir

64°04.814N 22°40.900V

malarslóðinn, horft til norðurs

Taðir eru merktar að yngra bæjarstæðinu 002 úr suðri á túnakort frá 1919. Leiðin að bænum 002 er enn á þessum stað. Hún liggur frá Efra-Hofi til norðurs hjá Sjávangötu 080:054 að Neðra-Hofi 002.

Slóðinn liggur um sléttar flatir.

Slóðinn er um 3 m breiður malarslóði. Ekki sér til upphlaðinna traða á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:013 garðlag túngarður

64°04.822N 22°41.137V

Garður 013, horft til norðausturs

Garður 013, horft til suðurs

Garður 013, horft til suðvestur

Túngarður var í kringum öll túnin á Hofi 1919 og garðar skiptu líka túnnum býlisins samkvæmt túnakorti frá 1919. Garðurinn sést enn víða í túnnum Hofa.

Garðlagið liggur á sléttum grasivöxnum flötum.

Garðlagið er greinilegt á mörkum á móti Garðskagavita þar sem það liggur annarsvegar norður-suður frá Skagahól 078:013 að Helgarétt 015 og hinsvegar austur-vestur, frá Skagahól að íbúðarhúsinu Grund. Þá er garðurinn einnig greinilegur austan við Grund þar sem hann liggur norður-suður fast vestan við kálgarða 010. Þá liggur garðurinn frá íbúðarhúsinu á Neðra-Hofi 002 og myndar stórt gerði við suðausturhorn bæjarstæðisins. Það er um 60x75 m stórt og snýr nær austur-vestur. Þá liggur garðlagið einnig frá bæjarstæðinu til norðurs þar sem það beygir til austurs og þá aftur til suðurs að bænum. Sá hluti garðlagsins sem liggur norðan við bæinn er frábrugðinn öðrum. Þar er garðlagið listilega hlaðið úr ávölu fjörugrjóti. Annarsstaðar er það gróið svo hvergi sér í grjóti. Garðlagið er lægra vestan bæjar, um 0,6 m hátt en þar sem það liggur við bæinn er það hæst um 1,3 m. Alls nær garðlagið yfir svæði sem er um 320x150 m stórt og snýr VNV-ASA. Garðlagsbútarnir eru samanlagt um 635 m langir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-079:014 tóft fjós

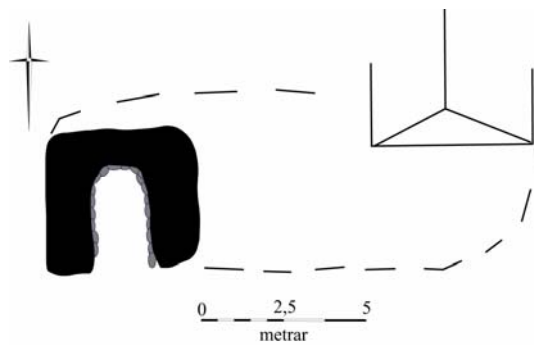
64°04.807N 22°40.998V

Tóft 014, horft til norðausturs

Tóft 014, horft til norðurs

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Um 25 m norðvestan við íbúðarhúsið Efra-Hof og um 5 m austan við kálgarða 010 er tóft. Júlíus Guðlaugsson á Efra-Hofi sagði að þar hafi verið fjós og hlaða. Júlíus taldi að húsin hefðu verið byggð eftir 1930 en fyrir seinni heimsstyrjöldina.

Tóftin er á sléttu grasflöt norðan við Efra-Hof. Fast norðan við hana er skúr.

Tóftin er 4x4 m stór, opin til suðurs. Hún er vestast á ílangri hólbungu sem er um 14x5 m stór. Hún snýr austur-vestur. Hleðslur tóftarinnar eru um 1 m háar og vel sér í grjóthleðslur inni í henni, mest um 6 umför. Hólbungan er um 0,4 m há.

GK-079:015 Lambastaðafjarrétt heimild um rétt

64°04.901N 22°41.136V

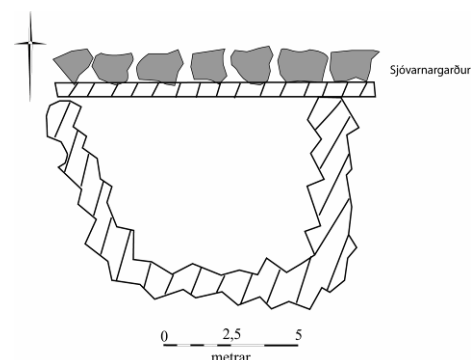

Rétt 015, horft til norðurs

Rétt 015, horft til suðvesturs

"Þessi eru landamerki umhverfis Lambastaða og Hofs landareign: Úr merkistein á miðjum Skagahól nyrðri [078:013] ræður bein stefna í norður í merktan stein [016] á sjávarkamp 5 föðmum fyrir vestan Lambastaðafjarrétt, og sama stefna ræðu yfir fjöru á sjó fram," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Þar segir enn fremur: "Vestast í Hofslandi, milli vikanna, er Helgarétt (sama og Lambastaðafjarrétt) hlaðin úr fjörugrjóti. Hún er talin kennd við bónda, sem eitt sinn bjó á Lambastöðum. Sennilega hefur hún áður verið skilarétt fyrir hreppinn, en seinna aðeins heimarétt Lambastaða. Nú er hún ekki notuð lengur. Hún stendur enn uppi, en sjórinn hefur brotið af henni sjávarmegin."

Helgarétt er fast sunnan við sjóvarnargarðinn um 414 m suðaustan við Garðskagavita 080:060 og um 210 m vestan við gamla bæjarhólinn 001.

Réttin er á sléttri grasivaxinni flöt sunnan við varnargarðinn.

Eitt stórt hól er eftir af réttinni. Það er um 8x6 m stór og snýr austur-vestur. Hólfið er opið til norðurs að varnargarðinum en þar sem sjór hefur brotið af réttinni. Réttin er hlaðin úr ávölu fjörugrjóti og hleðslur hennar eru mest um 2 m háar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Garðskagi, 2, 5

GK-079:016 heimild um landamerki

64°04.904N 22°41.150V

"Þessi eru landamerki umhverfis Lambastaða og Hofs landareign: Úr merkistein á miðjum Skagahól [078:013] nyrðri ræður bein stefna í norður í merktan stein á sjávarkampi 5 föðmum fyrir vestan Lambastaðafjarrétt, og sama stefna ræðu yfir fjöru á sjó fram," segir í Landamerkjabók Gullbringusýslu frá 1889 samkvæmt örnefnalýsingu. Merkjasteinninn fannst ekki við vettvangsskoðun enda er hann líklega horfinn í sjó eða undir núverandi sjóvarnargarð. Hnit var tekið um 5 m vestan við réttina 015.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Garðskagi, 2

GK-079:017 þúst óþekkt

64°04.827N 22°40.790V

Um 100 m suðaustan við gamla bæjarstaðið 001 og um 100 m suðvestan við Lambastaðahól 002 er lágur hól. Hóllinn er um 5 m norðan við túngarð 013.

Hóllinn er í sléttu túni.

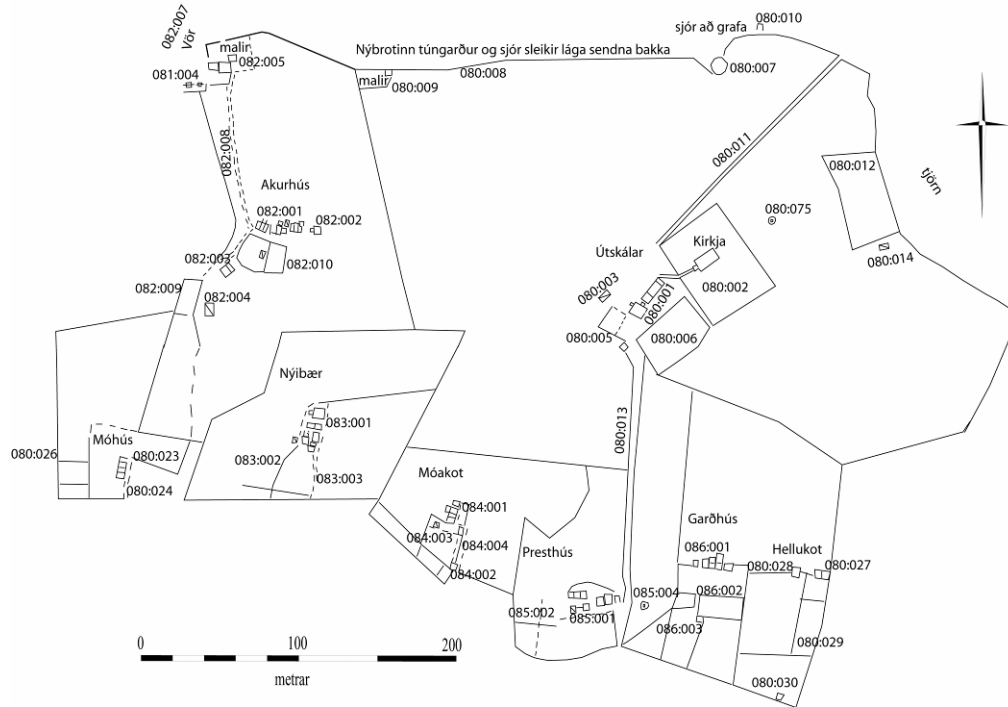
Hóllinn er um 12x5 m stór og snýr NNV-SSA. Hann er um 1,2 m hár. Engar skýrar hleðsluleifar eru á hólnum. Ekki er vitað til að hús hafi staðið á honum en hann sker sig úr umhverfinu svo líklegt verður að teljast að hann sé að hluta uppsöfnuð mannvistarlög. Hugsanlega hefur hér staðið einhver af þeim hjáleigum sem Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703 nefnir (sjá fornleifar 078:011 og 078:012).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

*Þúst 017, horft til
norðurs*

Túnakort 1919

Útskálar, Móhús, Hellukot, Akurhús, Nýibær, Móakot, Presthús og Garðhús

Kortið er hreinteikning af upprunalegu túnakorti frá 1919. Allur texti er af upprunanlega kortinu en númerum hefur verið bætt inn á í samræmi við fornleifaskráningu.

GK-080 Útskálar

Staður. Getið í kirknatali Páls Jónssonar frá um 1200 - DI XII, 9. [um 1270]: Útskálar eiga viðreka milli Útskálaóss og Skagaflesjar og 4/5 milli ássins fram undan borginni hjá Kirkjubóli og hjallsins á Fitjum. Útskálar eiga einnig þriðjung í viðreka milli Kölduhamra og Miðhólms og allan viðreka frá honum suður til Mjósyndis. 'Jtem eigu vtskaler vatztokv j kroks brvnn ok halldi hvortveggv brvnnenvm. Krokvr ok midhvs eiga tveggia skipa vpp satur j navsta holm. Jtem eiga vtskaler allar veidar sydv j lambarif, enn krokvr ok midhvs. Enn kirkivbol ad svnnann. Enn fiskreka allan at miofa tanga. DI II, 77. [um 1270] Útskálar eiga þann þriðja af níu hlutum allan nema 17 hverja vætt úr þeim hlut sem Presthús eiga. Útskálar eiga einnig þriðjung af fjórða hlut og sjöttung af sjötta hlut, samtals 16,01 % af hval sem er meir en 12,5 vættir og rekur milli Æsubergs og Keflavíkur - DI II, 78-79. 17.12.1340 selur Bjarni Guttormsson fjórðung í Útskálalandi 'vmm framm aull þau akurlond sem Biarni keypti til vtskaala ok ein[n] karfa met atkierum ok ollum reida ok báti' Skálholtskirkju gegn því að staðurinn taki Hrómund son hans á æfilangan kost. Bjarni og Ingibjörg kona hans gefa einnig Pétri postula og heilögum Þorláki annan fjórðung úr Útskálalandi til æfinlegrar eignar - DI II, 734. 10.6.1370: J mote þeim iij bæium sem vndann Vtskaala kitkiu eru tekner leggur Biorn bonde kirkjunni ad Vtskalum jord er heiter j Vorum med tveimur kugilldum til æfinnligar eignar - DI III 56-257. Máldagar 1363, 1397 og 1575 - geta í engu um fasteign - DI III, 256-257; DI IV, 104; DI XV 639. 5.8.1560: Gísli Jónsson Skálholtsbiskup veitir sr. Jóni Loptssyni Útskála sem ævinlegt beneficium - DI XIII, 508. 1703: 9 hjáleigur: Lónshús, Akurhús, Nýibær, Móakot, Presthús, Garðhús, ónefnd heima við staðinn, Vatnagarður og Naust, auk þess tvær hjáleigur í eyði sem höfðu verið heima við staðinn. Einnig höfðu Blómsturvellir/Snorrakot lagst í eyði um 1670, og Hesthús var eyðihjáleiga sem ekki var vitað hvar hafði verið. JÁM III, 79-84. 1703: Vatnsnautn á staðurinn í Króksbrunni, en Krókur þar í mót skipsuppsátur í staðarins landi fyrir tólfæring eður smærra. JÁM III, 79. 1839: 7 hjáleigur: Lónshús, Akurhús, Nýibær, Móakot, Presthús, Garðhús og Vatnagarður en Naust hafði farið í eyði 1782 - SSGK, 160.

1919: Tún 7,5 ha., garðar 2600 m². 1703: Túnin spillast af sjóargangi, önnur í betra lagi, en önnur hættari

sandi, sem sjór og vindur ber á, og af leysingavatna ágangi um vetrartímann. Engjar öngvar. Útigangur mjög lítill sumar og vetur. JÁM III, 79. 1839: Mælt er að staðarins tún hafi mikið af sér gengið, og tvívegis hafi túngarðurinn verið færður upp á túnin að norðanverðu. Núleifandi elztu menn muna eftir grastóum fremst framan í fjöru, sem sýnir, að fyrr meir hafi allt það svið verið grasi vaxið og máske tún; hefir þá sjór ekki gengið lengra en að rífi því, sem nú á brýtur fremst fram við fjörumál (þaragarð). SSGK, 160. 1839: Beitiland staðarins er lítið annað en á svonefndum Skaga, sem liggur fyrir sunnan Lambastaði, á milli Út-Garðsins og Nessins. Það var í fyrri daga fallett og grösugt sléttlendi, en nú gengur þar á mikill sandur, svo oft á vetrum sést ekki til jarðar fyrir honum; á honum gengur Út-Garðspeningurinn, og sauðfé hafnast þar vel, ef ekki er ofsett á. Á Skaganum voru fyrr meir kornakrar og sáðgerði fornanna, og má enn sjá mót til girðinganna ... - SSGK, 161

GK-080:001 *Útskálar* bæjarhóll bústaður

64°04.665N 22°40.000V

Bæjarhóllinn á Útskálum úr suðvestri, kirkjan í bakgrunni

Bæjarhóllinn er vestan við kirkjugarðinn í miðju Útskálátúni. Á honum stendur timburhús á hlöðnum grunni, byggt 1882. Það er tæplega 50 m vestan við kirkjuna en bæjarhóllinn nær alveg að kirkjugarðinum, um 20 m frá kirkjunni. Á túnakorti frá 1919 er sýnd húsalengja fast austan við íbúðarhúsið og var þá aðeins mjótt sund á milli. Sú lengja er nú horfin en austast þar sem hún stóð komið steipt útihús sem snýr NNV-SSA og nær fram á brún bæjarhólsins að norðaustan.

Sérstakur hóll, flatur að ofan. Gnæfir yfir náttúrulega slétt tún í kring. Uppi á hólnum eru tvö hús, annað á steiptum grunni, hitt á hlöðnum, og malarborið plan allsstaðar í kring um þau og út á brúnir hólsins nema mjó ræma vestast. Sunnanmegin á hólnum er sléttáð malarplan, líklega uppfylling, þar sem kálgarðurinn 006 var, en hann náði þó 15 m lengra í suður þar sem nú er slétt tún. Hóllinn er mjög brattur að vestan og norðan og þar eru hliðarnar grasi grónar, en að sunnan og austan er hallinn minni og þar allsstaðar mól ofaná. Heimreið liggur upp á hólinn á sama stað og hún var 1919, sunnantil á vesturhlið og niður af honum

í norðausturhorni hjá kirkjugarðshorninu. Dæld er í hlið hólins að vestanverðu, nálægt því sem húsið 004 stóð, en að öðru leyti eru hliðar hans allar sléttar og hefur hóllinn að líkindum allur verið lagaður til og snyrtur á seinni hluta 20. aldar.

Nú er bíslag vestan á íbúðarhúsinu en 1919 voru skúrar norðan og austan á. Húsið snýr ekki eins við áttum og kirkjan heldur meira NNV-SSA. Það er annað timburhúsið á hólnum, hið eldra var byggt 1855, og er ekki vitað hvar síðasti torfbærinn var né hvernig hann snéri. Sr. Sigurður Sívertsen byggði eldra timburhúsið "það var 12 álna langt og 8 álna breitt íveruhús, en lét þó gömlu baðstofuna standa og byggði hana upp með nýrri súð." Undir Garðskagavita, 146. Á hólnum voru 1919 útihúsin 003 og 004 og kálgarðarnir 005 og 006 auk íbúðarhússins og lengjunnar austan við það. Fornleifauppgröftur fór fram á bæjarhólnum haustið 2005. Þar sem uppgröfturinn fór fram við norðanvert íbúðarhúsið hafði áður verið niðurgrafin viðarbygging en í tengslum við endurbætur á húsinu stóð til að reisa þar strærri byggingu. Uppgröfturinn var um 27 m² stór og alldjúpur, eða um 3 m. Eftu jarðlög voru sundurskorin af lögnum og köplum en undir þeim voru þrjú mannvistar stig, gróflega áætlað. Elstu minjarnar sem voru grafnar upp lágu undir syrpu af gjóskulögum frá 12. öld og sást þá ekki enn í óhreyfðan jarðveg. Varðveisla var með eindæmum góð í bæjarhólnum jafnt á lífrænum leifum og málmi. Einn merkasti gripurinn sem fannst við uppgröftinn var útskorinn kambur af norænni miðaldagerð en svipaðir kambar hafa fundist í 11.-13. aldar lögum í Noregi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar,

Heimildir: Túnakort 1919; Undir Garðskagavita, 146.; Guðrún Alda Gísladóttir, munnleg heimild.

GK-080:002 heimild um kirkju

64°04.677N 22°39.938V

Kirkjan er 50 m A við timburhúsið á bæjarhólnum sem snýr ekki eins og hún. Kirkjan og kirkjugarðurinn standa mun neðar en hóllinn og er lítil upphækkun merkjanlega þar sem garðurinn er. 1919 var kirkjan heldur norðar en fyrir miðju garðsins en grafreiturinn var þá alls 60-65 m langur N-S og 45-50 m á breidd. Hann hefur síða verið færður út, um 15 m til austurs og um 50 m til suðurs. Steypt girðing er fyrir vesturhlið og stærstum hluta norðurhliðar en grjóthlaðinn garður (nýlegur) fyrir austurhlið.

Engin tré eru í garðinum sem er að mestu sléttur.

Kirkjan er byggð 1861. Hún er 18x7 m, með forkirkju undir minna formi (6x3 m), á grjóthlöðnum grunni sem hefur verið múrhúðaður. Eldri kirkja var byggð 1799, öll úr timbri, 20 álna löng en 8 álna breið. Forveri hennar var með timburþaki en grjóthlöðnum hliðarveggjum. Margir gamlir legsteinar eru í kirkjugarðinum næst kirkjunni. 1879 minnst Sr. Sigurður Sívertsen þess að "kirkjugarðurinn á Útskálum hefur nú verið færður út í þriðja sinn og á tvo vegu hlaðinn upp af grjóti, en á einn veg, að vestan, hefur verið sett upp grindverk úr tré. Hann var færður út 1827, 1861 og loks nú 1879." Undir Garðskagavita, 162.

C. 1840: "Þá dönsku dysjuðu Norðlingar fyrir norðan garð [á Hafurbjarnarstöðum]. Þetta var ár 1551, en það man ég, að bein úr dysjum þeirra voru blásin upp og færð heim hingað [til Útskála] í kirkjugarð hér um 1828. Þar fannst og silfurhringur með gömlu merki líkt eins og á mörgum steiptum beltispörum." SSGK, 184-85. Það var lífseig trú á Suðurnesjum að kumlin á Hafurbjarnarstöðum væru dysjar Kristjáns skrifara og danskra fylgisveina hans sem drepnir voru af norðlenskum vermönnum á Kirkjubóli 1551 en í ritgerð frá 1593 kemur fram að þeir voru dysjaðir fyrir norðan túngarð á Kirkjubóli en að seinna hafi þeir verið teknir upp og grafnir heima hjá hálfkirkjunni á Kirkjubóli (Bsk II, 256). Beinin sem flutt voru í Útskálakirkjugarð um 1828 hafa því væntanlega komið úr heiðnum gröfum. Sjá ennfremur KE í Árbók 1943-47, 119-20. Úr kirkjugarðinum á Útskálum koma tveir legsteinar með rúnaáletrunum, sem báðir eru á Þjóðminjasafni (Þjms. 10927, 10928). Þeir fundust báðir í stétt við kirkjudyrnar 1840 og voru sendir til Oldnordisk Museum í Kaupmannahöfn 1843 en aftur til Íslands 1930. Báðir eru tímasettir til 15. aldar. Árbók 2000-2001, 11-12.

Hættumat: hætta vega líkagraftar

Heimildir: Magnús Grímsson. 1940, 245; Túnakort 1919; SSGK, 184-85; Undir Garðskagavita, 162.

GK-080:003 heimild um útihús

64°04.673N 22°40.010V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 20 m norðvestur af bæ 001. Á þessum stað er hólbrún, sléttað maálrhlað ofan við en sléttað tún í brekkunni neðan við brúnina. Húsið hefur staðið á heinni eða í brekkunni rétt neðan við.

Brún á bæjarhól. Slétt malarborið hlað ofan við en sléttað tún í brekkunni neðan við brúnina.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:004 heimild um útihús

64°04.659N 22°40.015V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 25 m SSV af bæ 001. 18 m SSV af timburhúsinu er smáhóll á bæjarhólsbrúninni og á honum fánastöng. Húsið gæti hafa staðið þar þó skv. túnakorti ætti það að hafa staðið heldur vestar og neðar í brekkunni, en þar er dæld.

Brún bæjarhóls, nú slegið tún.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:005 heimild um kálgarð

64°04.666N 22°40.025V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður fast vestan við bæ 001, á milli útihúsa 003 og 004. Þessi kálgarður hefur verið úti á norðvesturbrún hólsins og að hluta í slakkanum þar niður af.

Nú brún á bæjarhól - sléttað tún

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:006 heimild um kálgarð

64°04.653N 22°39.959V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var stór kálgarður sunnan undir bæ 001. Þessi kálgarður náði vestur frá kirkjugarði (mjótt sund var á milli garðanna) og að vesturtröðum. Hann náði um 50 m til suðurs frá íbúðarhúsinu og hefur þar verið aflíðandi brekka niður af. Nú er þar malarfylling undir bílastæði sem nær 35 m suður frá húsinu.

Að stærstum hluta undir malarfyllingu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

Þúst 007, horft til suðausturs

GK-080:007 þúst fjárskýli

64°04

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var fjárbyrgi (merkt með hringlaga tákni) á sjávarbakkanum nyrst í túni, um 140 m NNA af bæ 001. Þá þegar var sjór farinn að brjóta land allt í kring. Um 15 m sunnan við sjóvarnargarð og um 145 m NNA við bæ 001 er hóll í túninu.

Hóllinn er á sinuvöxnu svæði á milli slétt túns sunnan við og sjóvarnargarðs norðan við hann.

Hóllinn er um 8x6 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Hann er um 0,8 m hár. Engar greinilegar hleðslur eru á hólnum. Hann er líklega leifar fjárbyrgisins sem var hér.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:008 heimild um túngarð

64°04.760N 22°40.038V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var túngarður á sjávarbakkanum nyrst í Útskálatúni. Skýring hefur verið rituð á kortið: "Nýbrotinn túngarður og sjór sleikir lága sendna bakka." Af kortinu að dæma hefur hluti garðsins þó enn verið heillegur, fyrir túni Akurhúsa GK-082. Engin ummerki túngarðsins sjást nú norðan við Útskálatún né norðan við Akurhús. Honum hefur líklega verið raskað þegar núverandi sjóvarnargarður var byggður ef hann hefur ekki þá þegar verið horfinn í sjó.

Nú er sinuvaxið svæði millil túns og sjóvarnargarðs.

Engin ummerki túngarðsins sjást nú.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:009 heimild um útihús

64°04.770N 22°40.096V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 220 m norðvestur af bæ 001 á mörkum við Akurhús. Útihúsið stendur við afmarkað svæði sem nefnt er "malir" á túnakortinu.

Nú er slétt tún sunnan við sjóvarnargarðinn á merkjum móti Akurhúsum.

Engin ummerki hússins sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:010 heimild um útihús

64°04.745N 22°39..835V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var tóft um 60 m norðan við veg 011. Við tóftina hefur verið rituð skýring: "sjór að grafa undan tóftinni."

Þar sem tóftin var er nú sinuvaxið svæði norðan túns og sunnan sjóvarnargarðs.

Engin ummerki tóftarinnar sjást nú enda líklegt að hún sé farin í sjó þar sem þegar var farið að grafa undan henni árið 1919.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:011 heimild um leið

64°04.333N 22°39.763V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur frá norðvesturhorni kirkjugarðs 002 og til norðausturs, fram á sjávarbakkann. Vegur er enn á þessum stað.

Vegurinn liggur frá malarplani milli kirkjugarðs og bæjar, um slétt tún fram að sjó.

Vegurinn er malarborinn. Hann er um 4 m breiður. Hann hefur sennilega verið lagður ofan á eldri veg.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:012 gerði kálgarður

64°04.694N 22°39.770V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var stór kálgarður á tjarnarbakkanum um 150 m vestan við bæ 001. Enn sér móta fyrir kálgarðinum á tjarnarbakkanum.

Kálgarðurinn er í sléttu túni.

Kálgarðurinn er um 50x30 m stór og snýr norður-suður. Hleðslur hans eru mjög signar svo rétt sér móta fyrir lægð í túninu. Hleðslurnar er hærri ef mælt er innan úr garðinum. Þar eru þær um 0,3 m háar, að utan eru þær um 0,1 m háar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Kálgarður 012, horft til norðurs

GK-080:013 heimild um leið

64°04.581N 22°40.060V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur frá bæ 001 til suðurs, út í gegnum túnið um Presthúsatún. Í örnefnalýsingu segir: "Upp undir vegi, utan við götuna niður að Útskálum, eru Presthús [GK-085]." Vegur er enn á þessum stað.

Vegurinn liggur um slétt tún, hjá Prestshúsum og að Útskálum.

Vegurinn hefur verið endurbættur í seinni tíð og er nú malbikaður. Engin ummerki eldri vegar eru greinileg.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Útskálar, 2

GK-080:014 þúst útihús

Samkvæmt túnakorti frá 1919 stóð útihús um 2 m sunnan við kálgarð 012. Þar er nú dæld í sléttu túninu. Samkvæmt skýringum við túnakortið var þarna for (gryfja fyrir áburðarlög) og/eða salerni.

Dældin er í sléttu túni við tjarnarbakkann.

Þúst 014, horft til suðurs

Dældin er um 30x15 m stór og snýr norður-suður. Hún er grænni en túnið umhverfis, um 0,2 m djúp. Engar hleðsluleifar eru við dældina en svæðið hefur augljóslega verið sléttað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:015 Naust heimild um býli

64°04.766N 22°39.721V

Í Jarðabók Árna og Páls er Naust talin sem níunda hjáleiga frá Útskálum. Um hana segir í örnefnalýsingu: "Naust, er nefnd 1703, þar var þá þríbýli. Það er þessi jörð, sem talin er að hafa verið á Naustarifi, eða réttara að Naustarifi séu leifar strandarinnar...Naust hafa fyrir verið nefnd sem býli, en er nú horfið í sjó. Heitir þar nú Naustarifi, þar sem bær þessi var, en nú brýtur á því sem þaragarði fyrir framan land og fer í kaf um öll flóð." Í sýslu- og sóknarlýsingu frá 1839 segir enn fremur: "... Jörðin Naust, þríbýli, sem fyrir 80 árum var byggð. Braut sjórinn upp á, svo hún ár 1762 var óbyggileg álitin og 1782 eyðilögð með öllu. Þar, sem tún þessarar jarðar var fyrrum, heitir nú Naustarifi; gengur sjór þar alltaf yfir, og er ei nema grjót og mól." Þá segir í örnefnalýsingu Nýlendu: "Naustarifið liggur fyrir allmiklu af Útskálalandi og hér fyrir framan [þ.e. Nýlendu, Akurhús og Lónshús], fer í kaf um öll flóð. Á Naustarifi er sagt að hafi verið bær sá, er Naust hét. Var það þríbýlisjörð, er eyðilagðist að öllu leyti 1782." Nákvæm staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt enda landið komið í sjó. Hnit var tekið af korti vestan við Manntaflúð (Mannskaðaflös) um 295 m norðaustan við bæ 001.

Hnit var tekið á klöppum fram undan ströndinni en þær eru velgreinilegar á loftmynd og sjást eflaust á fjöru.

Klappirnar voru ekki skoðaðar á vettvangi en augljóst þykir að allar minjar býlisins séu horfnar vegna rofs.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: JÁM III, 83; Ö-Útskálar, 1-2; SSGK, 160; Ö-Nýlenda, 1-2

GK-080:016 heimild um býli

Í Jarðabók Árna og Páls segir í upptalningu á hjáleigum: "Hjáleigur tvær hafa áður verið heima við staðinn og eru nú báðar í eyði; var hvorugri nafn gefið nema eftir þeim sem i hvört sinn bjuggu þar, grasnyt fylgdi hvörri þeirra og var l álna landskuld af og i kúgildi með hvörri, þær hafa nú yfir xxx ár í eyði legið. Kunna og ómögulegt aftur að byggjast, nema með staðarins fordjörfun." Staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt. Fimm rústahólar eru skráðir í túni Útskála 038, 039, 070, 071 og 072, hugsanlega hefur hjáleigan staðið á einhverjum þeirra en ekki er hægt að fullyrða um það.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM III, 83-84

GK-080:017 heimild um býli

Í Jarðabók Árna og Páls segir í upptalningu á hjáleigum: "Hjáleigur tvær hafa áður verið heima við staðinn og eru nú báðar í eyði; var hvorugri nafn gefið nema eftir þeim sem i hvört sinn bjuggu þar, grasnyt fylgdi hvörri þeirra og var l álna landskuld af og i kúgildi með hvörri, þær hafa nú yfir xxx ár í eyði legið. Kunna og ómögulegt aftur að byggjast, nema með staðarins fordjörfun." Staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt. Fimm rústahólar eru skráðir í túni Útskála 038, 039, 070, 071 og 072, hugsanlega hefur hjáleigan staðið á einhverjum þeirra en ekki er hægt að fullyrða um það.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM III, 83-84

GK-080:018 Blómsturvellir heimild um býli

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Blómsturvellir, öðru nafni Snorrakot. Nú í auðn og það yfir xxx ár, var með l álna landskuld og i kúgildi. kann ei aftur að byggjast nema með staðarins skaða. Grasnautn, sem þar fylgdi með, meina menn sje nú lögð til hjáleigu þeirrar, er Vatnagarður [GK-087] heitir." Staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt og hennar er ekki getið í yngri heimildum. Fimm rústahólar eru skráðir í túni Útskála 038, 039, 070, 071 og 072, hugsanlega hefur hjáleigan staðið á einhverjum þeirra en ekki er hægt að fullyrða um það. Blómsturvellir 058 eru merktir á túnakort frá 1919. Það eru þó án vafa ekki þeir

Blómsturvellir sem Jarðabókin getur um þar sem þeir eru of langt frá Vatnagarði til að vera lagðir undir þá jörð. Auk þess sagði Magnús Gíslason, heimildamaður, frá fjölskyldu sem flutti þangað (á Blómsturvelli 058) í byrjun 20. aldar og nefndi bæinn Blómsturvelli því þau höfðu svo gaman af blómum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM III, 84

GK-080:019 *Króksós* heimild um lendingu 64°04.719N 22°39.640V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Lendingar eru tvennar, önnur í betra lagi, en önnur hättari." Í sýslu- og sóknalýsingum frá 1839 segir: "Tvær eru lendingar sem staðnum tilheyra, önnur í svonefndum Króksós, sem í máldögum heitir Útskálaós; er þar hættulegt og vandfarið sund, þegar brimsamt er, með því það er mjótt, og til annarar hliðar sker eða flúð, sem Manntapaflúð er kölluð; þar hefir skipum borizt á. Fyrir innan sundið liggur ósinn eða skipaleiðin, og er hverju skipi óhætt, þegar inn fyrir kemur." Í örnefnaskrá segir ennfremur: "... Hér er svo hin lendingin í Útskálalandi landmegin við Naustarif og heitir Króksós." Í örnefnaskrá Miðhúsa og Króks segir: "Naustarif er hér fyrir neðan, og lendingin er inn úr Króksós. Þar eru tvær varir, sem heita Miðhúsavör og Króksvör, sem er innst undan Útskálum. Króksós er mjór, en lónið sjálft er allbreitt og nær út að Naustarifi." Í athugasemdum við örnefnaskrá Miðhúsa og Króks segir: "Útskálavör er niður undan skúrum nokkrum, aðeins innan við Útskála. Fara þurfti inn um Króksós til að komast inn í hana." Útskálaós er um 310 m norðaustan við bæ 001.

Þar sem lendingin var er skarð í klappirnar við ströndina. Það virðist vera náttúrulegt að öllu leyti. Manntapaflúð er vestan við skarðið.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: JÁM III, 79; Ö-Útskálar, 2; SSGK, 160; Ö-Miðhús og Krókur, 1; Ö-Krókur og Miðhús aths., 1

GK-080:020 *Lónið* heimild um lendingu 64°04.812N 22°40.353V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Lendingar eru tvennar, önnur í betra lagi, en önnur hättari." Í sýslu og sóknalýsingum frá 1839 segir ennfremur: "Önnur vörin er Lónið, þar að liggja líka sker, og er hjáleigan Lónshús kennd við það, sem þar á uppsátur." Þá segir í örnefnaskrá: "... Lónsós og Lónið, sem er fram undan Akurhúsum. Hér er svo hin lendingin í Útskálalandi landmegin við Naustarif og heitir Króksós [019]." Lónsós er um 395 m norðvestan við bæ 001 og um 25 m NNS við yngra bæjarstæði Lónshúsa 081:002.

Þar sem lendingin var er skarð í klappirnar, það virðist vera náttúrulegt að öllu leyti.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: JÁM III, 79; Ö-Útskálar, 2; SSGK, 160.

GK-080:021 *Langigarður* heimild um varnargarður

Í örnefnaskrá segir: "Þegar kemur svo upp á land, heita þar Sandsflatir fyrir neðan bæ inn með sjó, og svo er þar garður, sem nefndur er Langigarður. Hefur hann verið hlaðinn til varnar." Magnús Gíslason heimildamaður taldi að Langigarður væri annað nafn á Skagagarði 036. Samkvæmt örnefnalýsingunni virðist þó vera sem garðurinn hafi verið nær sjó og má vera að þetta sé sami garður og hér er skráður á 008 eða jafnvel garðurinn við Útskálasíki 044 en vel má vera að garðar 044 og 008 hafi verið tengdir áður fyrr. Ekki er hægt að fullyrða um það að svo stöddu og því er Langigarður ekki staðsettur með vissu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Útskálar, 2

GK-080:022 *Naustakot* heimild um býli 64°04.737N 22°39.774V

"Neðan síkis á kampinum voru býli, nokkrar hjáleigur. Þar er hlið á garðinum [008], sem nefnt er Naustahlíð. Við það er gamalt kot, nefnt Naustakot," segir í örnefnalýsingu. Staðsetning Naustakots er ekki þekkt. Magnús Gíslason heimildamaður sagði að hlið hefði verið á vegi 011 þar sem hann liggur að Vatnagarði. Vegurinn hefur eflaust eitt sinn einnig legið að Naustum 015 þegar þau voru í byggð og má því leiða líkur að því að hliðið hafi verið nefnt Naustahlíð. Engar tóftir eru á þessu svæði sem nú er vaxið sinu norðan við veg en slétt tún eru sunnan við hann. Hnit var tekið norðan við hliðið.

Nú er sinuvaxið svæði á milli sjóvarnargarðs og vegar.

Engin ummerki kotsins sjást á svæðinu sem líklega hefur verið raskað við gerð sjóvarnargarðsins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Útskálar, 2

GK-080:023 Móhús bæjarstæði býli

Móhús, horft til norðurs

64°04684N 22°40.412V

Á túnakorti Garðsins 1919 er sýnd hjáleiga frá Útskálum, Móhús, syðst og vestast í túninu. Bæjarröðin hefur legið frá norðaustri til suðvesturs. Nú, 2007, stendur tvílyft steinhús með kjallara þar sem Móhús voru.

Fast vestan við húsið er malarplan og þá vegur að Akurhúsum, Akurhúsabraut. Í aðrar áttir er slétt grasflöt.

Húsið stendur á litlum stalli. Hann er um 20x12 m stór og snýr austur-vestur. Stallurinn er um 0,3 m hár. Líklegt þykir að hann hafi myndast við byggingu hússins sem nú stendur á staðnum fremur en að hann geymi uppsafnaðar mannvistarleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:024 heimild um kálgarð

64°04.677N 22°40.421V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður fast austan við Móhús 023.

Nú er slétt flöt austan við íbúðarhúsið í Móhúsum sem líklega stendur að hluta á kálgarðsstæðinu.

Engin ummerki kálgarðs sjást á sléttu flötinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:025 heimild um leið

64°04.672N 22°40.429V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur eða traðir frá Móhúsum 023 til suðurs.

Þar sem traðirnar voru er nú slétt flöt milli Skagabrautar og Móhúsa.

Engin ummerki traðanna sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:026 heimild um kálgarð

64°04.672N 22°40.452V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 voru tveir samfastir kálgarðar 20-30 m vestur af Móhúsum 023 og er annar merktur "Móh.kg." en hinn "húsm.kg."

Þar sem kálgarðarnir voru er nú slétt grasflöt, vestan við íbúðarhúsið og norðan við veg.

Engin ummerki garðanna sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:027 Hellukot bæjarhóll býli

64°04.561N 22°39.905V

Bæjarhóll 027, horft til austurs

Á túnakorti Garðsins 1919 er sýnd hjáleiga, Hellukot, fast austan við tún Garðhúsa GK-086 og virðist byggð úr þeirra túnskika. Bærinn virðist hafa samanstðið af tveimur húsum sambyggðum. Samkvæmt túnakortinu var tún Hellukots 0,26 ha og garðar 500 fermetrar. Þar sem Hellukot stóð er nú sinuvaxinn hóll. Skilti merkt "Hér stóð bærinn Hellur" hefur verið rekið ofan í hólinn. Hugsanlegt er að bærinn hafi verið þekktur undir því nafni áður en hann var kallaður Hellukot. Hvorki Hella né Hellukots er getið í Jarðabók Johnsens frá 1847 né í fasteignabók frá 1915 svo líklegt er að bærinn hafi ekki verið í byggð lengi.

Hóllinn er á sinuvöxnu svæði fast vestan við garðlag 044. Slétt tún taka við að austan, vestan, sunnan og norðan.

Hóllinn er um 8x4 m stór og snýr norður-

suður. Hann er um 1 m hár. Engar skýrar hleðsluleifar eru á hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:028 heimild um útihús

64°04.563N 22°39.917V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var stakt hús um 10 m vestur af Hellukoti 027.

Þar sem útihúsið var er sinuvaxið svæði á mörkum tveggja túna.

Engin ummerki útihússins sjást á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:029 gerði kálgarður

64°04.557N 22°39.912V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður sunnan við Hellukot 027. Enn sér móta fyrir kálgarðinum, um 5 m sunnan við bæ 027.

Kálgarðurinn er á sinuvöxnu svæði milli tveggja túna.

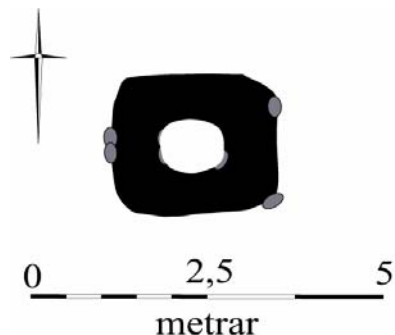
Kálgarðurinn er um 12x16 m stór og snýr norður-suður. Hann er fast vestan við túngarð 044 sem myndar austurvegg hans. Garðurinn er lágur og er sem stungið hafi verið niður í jarðveginn innan hans. Hleðslur hans eru hæstar um 0,2 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:030 tóft útihús

64°04.545N 22°39.925V

Tóft 030, horft til suðurs

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var úthús sunnan eða suðvestan við Hellukot 027. Það var um 40 m sunnan við bæ 027 og um 10 m sunnan við suðurvegg kálgarðs 029. Þar er tóft.

Tóftin er á sinuvöxnu svæði milli tveggja túna.

Tóftin er um 2x2 m stór. Hún er einföld. Ekkert greinilegt op er á tóftinni en hún er vaxin mikilli sinu sem gerir hana óskýra. Hér og þar glittir í grjót í henni. Hleðslur tóftarinnar eru hæstar um 0,4 m.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:031 heimild um býli

Á túnakorti Út-Garðsins frá 1919 er reitur utan túns, beint sunnan við Presthús GK-085, merktur "Útskálaútgræðsla". Áfast honum að vestan er svæði merkt órækt og kálgarður og innan sviga stendur "var kot".

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:032 Hesthús heimild um býli

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Hesthús hefur enn til forna hjáleiga verið og vita menn ekki hvar verið hafi, kann og ei að byggjast, þó menn vissu, fyrir sagðar orðsaker." Staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt. Fimm rústahólar eru skráðir í túni Útskála 038, 039, 070, 071 og 072, hugsanlega hefur hjáleigan staðið á einhverjum þeirra en ekki er hægt að fullyrða um það.

Heimildir: JÁM III, 84

GK-080:033 Fjósaflatir þúst fjós

64°04.745N 22°40.097V

Í örnefnalýsingu segir: "Upp af Sandaflötum, vestan eða réttara norðan Útskála, eru Fjósaflatir." Um 20 m austan við merkin móti Akurhúsum GK-082 er lítil hólbunga í sléttu túninu. Samkvæmt örnefnalýsingu heitir svæðið Fjósaflatir svo hugsanlega er hún leifar fjóssins sem flatirnar eru kenndar við. Hún er um 165 m norðvestan við bæ 001.

Hólbungan er í sléttu túni.

Hún er um 15x8 m stór og snýr austur-vestur. Hún er um 0,6 m há. Engar hleðsluleifar eru á hólbungunni en svæðið hefur augljóslega verið sléttað.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Útskálar, 2

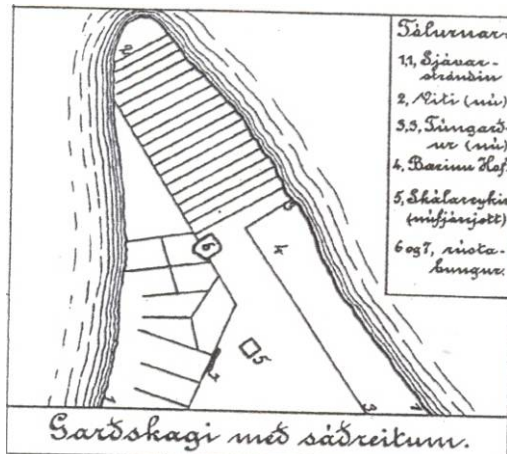
GK-080:034 Steinsholt heimild

"Ofan við veginn austan við Nýjabæ er Steinsholt. Þar eru rústir og kálgarðsrústir," segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Útskálar, 2-3

Túnið þar sem sér til akurreina við góð skilyrði, horft til norðausturs

Uppdráttur Brynjúlfs Jónssonar af meintum akurlöndum á Garðskaga

Lóðrétt mynd af Hólavöllum. Norður er upp. Ljósmyndari Kolbeinn Árnason

"Garðskagi er hið gamla nafn á nyrzta hluta skagans, reyndar alveg þvert yfir. Mun það vera leifar frá því að hér var afgirt land, akurreinar," segir í örnefnalýsingu. Í grein Magnúsar Grímssonar, Fornminjar á Reykjanesskaga, frá um 1860 segir: "Skaga (eða Garðskaga) kalla menn odda þann enn þríhyrnda, er lengst gengur fram í sjó í Garðinum og snýr til útnorðurs. Hann er að mestu sléttur og grasi vaxinn. ... Á Skaganum hafa í fyrndinni verið girðingar eigi alllitlar, og hafa þær skipt honum í marga ferhyrnda reiti, suma aflanga, suma jafna á alla vegu. Allir hafa þessir garðar verið hlaðnir upp úr hnaus eða sverði, en litlu eða engu grjóti." Sunnan við nýja vitann og byggðasafnið, vestan Hólavalla og norðan Skagabrautar er slétt tún. Þar má þó

sjá móta fyrir lægðum þegar sól er lágt á lofti. Þær munu vera leifar þeirra akurreina sem hér voru og lýst er í heimildum.

Í sýslu og sóknalýsingu frá 1839 segir um garðana: "Á skaganum voru fyrr meir kornakrar og sáðgerði formanna, og má enn sjá mót til girðinganna." Í sóknalýsingu frá um 1840 segir: "Er þessi garður [036], kallaður Skagagarður og hefir líkast til í fyrndinni verið varnargarður fyrir skaganum á hverjum verið hafa yrktir sáðakrar, og má enn sjá merki garðlaga, sem hlaðin hafa verið kringum sáðreitina. En á þessum aðalvarnargarði áttu að hafa verið læst hlið." Í grein Magnúsar Grímssonar frá um 1860 segir enn fremur: "Er það auðsjáanlegt, að hér hafa verið tómir akra, og er það mikið svæði, sem þeir hafa náð yfir, því sjórinn hefur án efa brotið töluvert af því. Ekki sjást nein merki um skurði eða þess háttar, og getur vel verið, að þeir séu nú fullir orðnir af sandi og gras gróid yfir, þó að þeir hafi verið þar áður. Ekki vita menn þessara akra eða akurlanda getið neins staðar nema í bréfi Jóns biskups í Skálholti, dat. 1340, er hann keypti einn fjórðung úr Útskálalandi til Skálholtsstaðar að Bjarna Guttormssyni - og "um fram öll þau akurlönd, sem Bjarni keypti til Útskála." [Dipl. Isl. II, 733-34.]. Þó að þessi bending sé lítil, sýnir hún að Útskálar hafi átt akra, og þeir geta varla hafa veirð annars staðar en á Skaganum, því nokkuð af honum er

enn í eign Útskála, og ganga merkin eftir einum garðlaginu, sem um Skagann liggur." Brynjúlfur Jónsson rannsakaði garðana árið 1902. Í grein hans í Árbók hins íslenska fornleifafélags árið 1903 segir: "Akurlönd hafa verið á Skaganum fyrir norðan Útskála. Sér þar enn votta fyrir að minnsta kosti 18 akurreinum, 4-8 fðm. breiðum, sem eru aðgreindar með þráðbeinum, jafnhliða görðum, er norðast liggja yfir um þveran þveran skagann, en þegar sunnar dregur, takmarkast þeir að vestanverðu af garði, sem þar liggur frá sjónum langsetis í suðaustur að lítill hæð eða tóftabungu, sem er skamt frá norðvesturhorni hinna norðustu túngarða í Útskálaverfinu, sem nú eru. Suður- og austur frá langsetis-garðinum og rústinni eru margar stærri girðingar, flestar hér um bil ferhyrndar, og ná þær allt suður að landamerkjum Útskála og Kirkjubóls. Hafa það að líkindum verið töðuvellir. Þar er nær sjó dregur, eru girðingar þessar óglöggar af sandburði." Eftir rannsókn Brynjúlfs voru akurreinarnar friðaðar. Kristján Eldjárn ritar í Árbók Ferðafélagsins árið 1977: "Akurreinar Brynjúlfs voru friðlýstar árið 1930 eftir lýsingu hans, en ekki entist sú friðlýsing þeim til verndar, þótt ekki séu þær með öllu horfnar." Í Friðlýsingaskrá segir: "Útskálar. Akurlönd forn, á Garðskaga.¹⁰ Sbr. Árb. 1903: 35-36. Skjal undirritað af MÞ 25.10.1930. Þinglýst 15.11.1938." Árið 1999 var gerð rannsókn á þessum reinum og uppgröftur gerður í landi Hólavalla. Um örlög reinanna segir í rannsóknarskýrslunni sem birt var í Árbók hins íslenska fornleifafélags árið 2002-2004: "Nú, hundrað árum eftir för Brynjólfs, eru akurreinarnar afar ógreinilegar og víða horfnar með öllu. Ætla má að sjávarrof, bæði á vestur- og norðurströnd skagans, hafi valdið nokkurri eyðileggingu, en mest spjöll hafa orðið af manna völdum. Fjórar hjáleigur og nýr viti eru nú á því svæði sem Brynjúlfur Jónsson lýsir akurreininum ... Þessari búsetu hafa fylgt húsbyggingar, vegagerð, túnasléttun og annað jarðrask ... Niðurstöður úr Garðinum eru fremur lítil afgerandi. Sandfylltar dældir í sniðum eru til marks um að jarðvegur hafi verið hreyfður, en ekki eru tók á að tímasetja þann atburð sem stendur. Ekki verður heldur fullyrt með vissu að raskið stafi af jarðrækt, þó að aðrar vísbendingar um kornrækt á staðnum geri þá túlkun sennilega." Túnið sunnan byggðasafnsins þar sem sér fyrir akurreininum á stöku stað er um 145x125 m stórt og snýr austur-vestur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Útskálar, 3; SSGK, 161;184; Magnús Grímsson 1940, 244-245; Árbók 1903, 36; ÁFÍ

Skagagarður sunnan Skagabrautar. Myndirnar eru í eigu Magnúsar Gíslasonar.

"Lokaðist það [akurland 035] af svonefndum Skagagarði, sem hlaðinn var frá túngarði Útskála og þvert fyrir tána yfir í túngarðinn á Kirkjubóli. Sér leifar hans hér og hvar enn," segir í örnefnalýsingu. Í sýslu- og sóknalýsingu frá um 1860 segir ennfreður: "Fyrir ofan Skagann hefur legið garður einn mikill, sem enn er kallaður Skagagarður, frá túngarðinum á Útskálum beint yfir í Túngarðinn á Kirkjubóli." Enn sér fyrir Skagagarði sunnan Skagabrautar en norðan hennar (innan deiliskipulagsreitsins sem lá til grundvallar fornleifaskráningu árið 2007) er hann farinn í tún og þar sjást engin ummerki hans. Samkvæmt stefnu garðsins sunnan vegar hefur hann legið um 25-30 m austan við landamerkjagarð 083:006. Þá má einnig vera að Skagagarðurinn hafi legið frá syðsta hluta túngarðsins á Útskálum að Kirkjubóli og að hann hafi því aldrei legið norðan núverandi vegar.

Þar sem Skagagarður lá norðan Skagabrautar eru nú slétt tún. Sunnan vegar liggur hann að mestu í sinuvöxnum móa.

Í Chorographicu Árna Magnússonar frá 1720 segir: "Garður (sú sveit) hefur nafn af girðingum. Menn meina landið hafi afgirt verið frá Hrafnkelsstöðum og so continue að Þórustöðum." Í sýslu- og sóknalýsingu frá 1839: "... Ein hefir höfuðgirðing verið yfir þveran Skagann, sem Skagagarður kallast; á honum voru að sögn læst hlið." Í annari lýsingu frá um 1840 segir ennfreður: "Mikill garður hefir í fyrndinni þaðan [frá Flangastöðum] legið, sem enn sést merki til, og hefir náð allt inn að Útskálum. Er það sögn manna, að með þeim garði hefðu allir átt að fara, sem innan að sóttu jólagleði þessa [á Flangastöðum], svo ekki villtust menn, þó niða myrkur væri. Þessi fornaldargarður liggur sunnanvert fyrir Skaganum eða heiðar megin, en Skaginn er sléttlendur og hagbeitarpláss frá Útskálum. Er þessi garður, sem heita má gersamlega niður fallinn, kallaður Skagagarður og hefir líkast til í fyrndinni verið varnargarður fyrir skaganum á hverjum verið hafa yrktir sáðakrar, og má enn sjá merki garðlaga, sem hlaðin hafa verið kringum sáðreitina. En á þessum aðalvarnargarði áttu að hafa verið læst hlið." Í grein Magnúsar Grímssonar, Fornminjar um Reykjanesskaga frá 1860 segir um Skagagarð: "Rústirnar af garði þessum, sem nú eru að mestu grasi grónar og líta út eins og ávalur hryggur, eru glöggar nema á stöku stöðum, þar sem

mælt er, að hlið hafi verið á honum. Garðurinn hefur að mestu verið hlaðinn úr stórgrýti og að líkindum afar hár og þykkur, eftir sem út lítur 3-4 álna á þykkt. Nú geta 2 menn riðið samsíða ofan á rúst hans víðast hvar. Með þessum garði hefur Skaginn með öllum ökrum og hofinu (?) verið alveg afgirtur." Kristján Eldjárn skrifar í Árbók Ferðafélags Íslands árið 1977: "En Skagagarðurinn mikil, sem byggðin hefur nafn af og prestarnir lýsa svo fagurlega, hann er enn til, friðlýstur og heill, að öðru leyti en því að á einum stað var rofið skarð í hann 1964 til að komast þar í gegn með veg sem liggur frá Sandgerðu til Út-Garðs. ... Á milli Út-Garðs (Útskálhverfis) og Kirkjubólshverfis er víðáttumikið land, sem ætíð hefur verið lítt eða ekki byggt fyrr á tíð og raunar enn á vorum dögum. Þetta er sendið land og grýtt og virðist ekki kostamikið. Upp undir heiðinni og þá ofarlega eða efst á Skaganum liggur Skagagarðurinn þvert yfir hann í nokkurn veginn beinni línu frá Útskálum, þ.e. Túngarðinum á Útskálum, þótt sú samkoma sjáist ekki nú, og þar til hann hverfur fyrir ofan bæina Kolbeinsstaði og Hafurbjarnarstaði í Kirkjubólshverfi, þar sem hann hefur á sama hátt náð sambandi við túngarð. Þessi beini garður, hinn raunverulegi Skagagarður, hefur verið röskir 1500 m að lengd. Hann er sannarlega þess virði að skoða hann. Hugsum okkur að við komum eftir þjóðveginum frá Sandgerði og stefnum til garðs. Fyrir ofan Kolbeinsstaði klofnar vegurinn í tvennt. Til hægri liggur vegur til Inn-Garðs og síðan áfram til Kaflavíkur. Til vinstri liggur áðurnefndur vegur til Út-Garðs og hann förum við. Þá sjáum við fljótlega Skagagarðinn nærri vegi til vinstri handar og ekki líður á löngu þar til við komum þar sem vegurinn sker garðinn. Þar er ráð að staldra við, ef maður hefur hug á að átta sig á Skagagarðinum. Við lítum um öxl og sjáum hvernig hann nær sambandi við túnin í Kirkjubólshverfi, og til hinnar handarinnar sjáum við glögggt hvernig garðurinn stefnir til norðausturs rétt utan við Útskálakirkju. Hér er auðvelt að sjá hvernig garðurinn tengir saman Útskálhverfi og Kirkjubólshverfi og hvernig hann girðir af Skagann, nokkurn veginn á mörkum hans og heiðarinnar. Hér er mjög auðskilið að þetta er aðalvarnargarður Skagans og einnig hvernig hann hefur getað tengst túngörðum til beggja hliða, sem vel hugsanlega hafa náð alla leið til Rafnkelsstaða að austan og Þórustaða að vestan eins og Árni Magnússon segir, eða jafnvel alla leið til Flankastaða eins og prestarnir segja. Í Kirkjubólshverfinu má enn rekja þessa garða að mestu leyti og á loftmynd sjást þeir greinilega og hvernig þeir enda við sjó rétt fyrir sunnan Þórustaði. Í Garðinum sést þetta miður sökum þess hve mjög hefur byggst þar en þó hygg ég að einnig þar mætti sjá búta af túngörðum ofan gömlu túnanna. Ekki fer hjá því að Skagagarðurinn vekir undrun fyrir mikilleika sakir. Sú spurning hvarflar jafnvel í hug manns sem snöggvást að hann sé alls ekki mannaverk, heldur náttúrulegur ávalur ás. Slíkt væri dálaglegt. Til þess að vera ekki einn um ánbyrgðina fékk ég þrjá glögga menn til að gera með mér áreið á garðinn haustið 1976. Einn þeirra var dr. Sigurður Þórarinnsson. Hann sagði orðrétt þegar hann sá garðinn: "Það er ekkert í náttúrunnar ríki sem getur búið þetta til." Reyndar urðum við allir vel sammála um að vissulega væri Skagagarðurinn mannaverk. Hann má heita þráðbeinn, og þegar vel er að gáð er fleira sem sýnir að hann er af mannahöndum gerður. Hann hefur verið borið saman úr grjóti og jarðvegshnausum og áreiðanlega verið bæði hár og þykkur en með tímanum flast út og að nokkru sandorpist. Við þetta hefur hann smátt og smátt fengið þennan ávala svip og að lokum orðið firnabreiður í grunninn, víða líklega um 15 m. Skýrar helðslur sjást varla í honum nú, þótt steinar standi upp úr víða, og þegar skarðið var rofið í hann vegna vegarins 1964 tók verkstjóri (Björn Jóhannesson) ekki eftir greinilegri hleðslu svo hann muni. Reyndar er túngarðurinn á Hofi í Garði fróðlegur til samanburðar við Skagagarð. Hann er með ólíkindum mikill og ávalur nokkuð á svipaðan hátt, en til muna minna útflattur [079:013]. Og beint upp frá gerðum, við hornið á íþróttavellinum sem nú er, má sjá vænan bít af mjög fornlegu garðlagi sem að öllu leyti minnir á Skagagarðinn sjálfan. Að sögn prestanna góðu áttu nokkur hlið að hafa verið á Skagagarðinum. Ekki er það nema eðlilegt, en í raun réttari er þetta hermt í sögur til þess að skýra nokkur skörð sem nú eru í garðinn. En sum þeirra eru langtum of víð til að teljast hlið, og kem ég nú ekki auga á nærtæka skýringu á skörðum þessum. Garðurinn kann að hafa verið rofinn af einhverjum ástæðum, en þó mætti fremur virðast við athugun sem skörðin hafi verið frá upphafi og þá ef til vill fyllt upp í þau með einfaldri grjótgirðingu, sem síðan hefur hrunið eða verið fjarlægð. Hefur garðurinn kannski aldrei verið fullgerður í sinni stóru mynd?" Í bók Jóns Böðvarssonar, Suður með sjó frá 1988 segir: "Nýjar rannsóknir jarðfræðinganna Guðrúnar Larsen og Hauks Jóhannessonar hafa leitt í ljós að Skagagarðurinn á Suðurnesjum er miklu eldri en áður var haldið. Niðurstöðu þessa fengu þau eftir að hafa grafið gegnum garðinn á þremur stöðum sem merktir eru inn á kortið [sýnt á bls. 92]. Að sögn Hauks mælist garðurinn nú 1500 metra langur, og hefur náð meðalmanni í öxl fyrr á öldum. ... Garðurinn er stöðluð og innanverðu en sléttur að utan, þannig að unnt hefur verið að reka fé út yfir hann án þess það kæmist inn aftur og hefir það líklega komið sér vel vegna akurreina innan garðsins. Ofan á Skagagarði er grjóthleðsla sem telin er jafngömul torfgarðinum. Haukur segir að aldur garðsins megi greina all nákvæmlega út frá öskulögum sem sjást þegar grafið er í gegnum hann. Ljóst er að hann hafi verið reistur skömmu eftir að öskulag, kennt við landnám, féll í upphafi tíundu

aldar. Svokallað miðaldalag er myndaðist við gos í sjó út af Reykjanesi árið 1226 lagðist ofan á garðinn, sem þá var að miklu leyti kominn í kaf vegna foks." Í skýrslu Garðars Guðmundssonar og fleiri í Árbók hins íslenska fornleifafélags frá 2002-2003 segir: "Hrun úr garðinum er undir miðaldalaginu frá 1226 og landnámslagið er í torfi garðsins. Magnús Á. Sigurgeirsson telur garðinn hlaðinn á 10.-11. öld."

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Útskálar, 3; SSGK, 161-62, 184; Árni Magnússon, Chorographica, 55; Magnús Grímsson 1940, 245; ÁFÍ 1977, 114; Jón Böðvarsson: Suður með sjó 1988, 91-93; Árbók 2002-2003, 85.

GK-080:037 Skálareykir heimild um býli

Í örnefnalýsingu segir: "Skálareykir eru gamlar bæjarrústir fast við miðjan Skagagarð [036]. Þar sér fyrir túngarði og húsarústum...Skálareykja finnst ekki getið, hvorki 1703 né 1847. Eru til ýmsar tilgátur um býli þetta, m.a. að Ketill gufa hafi byggt skála, annan að Gufuskálum og annan að Útskálum. Svo var byggður nýr bær, þar sem reykirnir sáust frá báðum hinum skálunum, og því nefndur Skálareykir. Önnur segir, að þar sjáist merki og að þar hafi verið draugagangur, er setti bæinn í eyði, en trúlegra er, að það hafi verið vatnsskortur og fjarlægð frá sjó." 1839: "Í mæli er að bær hafi þá staðið á Skaganum nálægt þessum garði [036], sem Skálareykir hafi verið kallaðir; hafa allt til þessa sést þar bæjarrústir og mót til túngarðs. Ekki eru nema munnmæli, að þaðan hafi staðurinn verið fluttur að Útskálum, en hitt er víst, að þar hafi einhverntíma verið jörð byggð, þó hennar sé ekki getið." SSGK, 162; c. 1840: "Nálægt þessum garði [036] er í mæli, að hafi staðið bær, sem Skálareykir hafi heitið, og sjáist þar nú til bæjarrústa og túngarðsgirðingar umhverfis. Hvergi hef ég í jarðabókum séð þá jörð nefnda, enda hef ég fát fengið í hendur af gömlum skjölum." SSGK, 184; c. 1860: "Með þessum garði [036] hefur Skaginn með öllum ökrum og hofinu (?) verið alveg afgirtur, og þá hefur að líkindum enginn bær staðið fyrir utan hann nema einn, sem enn sér rústir af og hét á Skálareykjum [Skálareykir hdr.]. Sá bær hefir staðið þétt við garðinn miðjan, Skagamegin, og má vera að þar hafi verið gæzlumaður akranna og garðsins, ef bærinn er svo gamall eins og garðurinn. Á Skálareykjum sér enn fyrir túngörðum og bæjar- og húsarústum í meðallagi stórum." 1902: "Fyrir austan þær (girðingar sbr. 035), þar sem nú er fjárrétt, er sagt að bær hafi verið og heitið Skálareykir. Er sagt að á þeim bæ hafi hvílt sú skylda, að verja akrana og girðingarnar fyrir ágangi af skepnum. Ekki er getið hvers vegna hann er kenndur við reyki. Má vera það bendi til þess, á þessu svæði hafi fyrrum verið jarðhitar, sem seinna hafi kólnað, og með þeim jarðhita hafi akuryrkjan þar staðið og fallið." BJ í Árbók 1903, 36.

1977: "Minnast verður á Skálareyki. Rétt er það sem prestarnir herma að garðlag harla fornlegt afmarkar þar vænan blett rétt utan við garðinn og þó reyndar báðum megin við hann, því að gerðurinn liggur gegnum girðinguna eins og best sést á loftmynd. Innan í girðingunni mótast fyrir mjög vallgrónum mannaverkum, en tvær grjóthlaðnar og snotrar húsatóftir miklu unglegru ofan á. Þar sagði fólk í Garði að gullkista væri grafin. Hvort þarna hefur verið bær skal ósagt látið, en þessar minjar eru friðlýstar með garðinum sem rétt er, því að þær eru eins og samvaxnar honum. Nafnið mun líklega að hálfu dregið af Útskálum, en að hálfu er það óráðin gáta." KE í ÁFÍ 1977, 117.

Heimildir: Ö-Útskálar, 3; SSGK, 162, 184; Magnús Grímsson. 1940, 245; Árbók 1902, 36; ÁFÍ 1977, 117.

GK-080:038 tóft óþekkt

64°04.688N 22°40.055V

Tóft 038, séð frá bæjarhólnum úr suðri

22 m norður af NV horni bæjarhólsins 001 er stór rústahóll í túninu.

Í sléttu túni og hefur verið slegið upp á vesturbrún hólsins en austari 2/3 hlutarnir eru í kafgrasi.

Skiptist í þrjú stór hólf, tvö samhliða austan á, annað 9 m og hitt 11 m breitt, bæði um 20 m löng, og þriðja þvert á þau norðan við, 18x10 m. Gætu verið kál- eða heygarðar ofan á eldri rústum en húsarústa væri helst að vænta í vesturhliðinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:039 þúst óþekkt

64°04.697N 22°39.999V

Allstórt og óreglulegt þústahrúgald er við norðausturhorn bæjarhólsins, um 20 m austan við rústahól 038, norðan við heimreiðina frá sjávarkambinum. Að hluta eru ójöfnurnar afleiðingar af raski á 20. öld, einkum austast þar sem tvær reglulegar djúpar dokkir eru, og syðst meðfram heimreiðinni á móts við kirkjugarðinn, en vestari hluti hrúgaldsins hefur útlit fyrir að vera eldri mannvirkjaleifar. Fornleifakönnun fór fram á þústinni á útmánuðum 2006. Við hana komu í ljós byggingarleifar og gripir frá 18.- 20. öld. Nemur við bæjarhól og er e.t.v. framhald hans að hluta. Slétt slegið tún í kring en hrúgaldið sjálft er óslegið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Guðrún Alda Gísladóttir, munnleg heimild

Þúst 039, séð frá bæjarhólnum úr suðvestri

GK-080:040 Hestasteinn heimild

"Hestasteinn, er stendur uppá Endann milli Stadarins og Kirkjugardsins a Utskálum; Hann er 3 strendur, hérum 3 Al danskar á Hæd, með því sem nidri Iörd er, og næstum því eins á digurd um Midjuna, þar sem hann er þó mjóstur. Það er ótrúleg Almuga Saga um Stein þenna, að Smalamadur á Utskálum, hafi í Fornöld borid hann heim af Háa-Leiti i Stafness Heidi, hvar nu er mjög grjóttugt Pláz, enn þá hafi eingin Steirn annar átt að sjást þar ofan Iardar," segir í Frásögum um Fornaldarleifar. Hestasteinninn fannst ekki við vettvangsskoðun og staðsetning hans er óþekkt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: FF, 235.

GK-080:041 gripir

1865: "Lítið AKKERI úr silfri. Það fannst í jörðu nálægt Útskálum," segir í skýrslu um Forngripasafn Íslands í Reykjavík frá 1868. Fundarstaður akkerisins er ekki þekktur.

Heimildir:Skýrsla FÍ I, 103

GK-080:042 áletrun

"... stendur einn [rúnasteinn] og þó ey stór, a Skaganum, nordanhallt við Landamerkin milli Kirkjuból og Útskála, þar standa so myndadir Stafir: [3 tákn]," segir í Frásögum um Fornaldarleifar.

Heimildir:FF, 235.

GK-080:043 Ósvarða heimild um eyktamark

"Frá Skálareykjum [037] breytist línin og stefnan verður meir suðlæg. Sunnar, aðeins austan við merkin, er varða, sem er hádegismark úr hverfinu, og heitir hún Ósvarða," segir í örnefnalýsingu. "Þegar miðað var af sjó, var helzt miðað við Skipphól uppi í heiði, Ósvörðu, sem er frá Miðhúsum sunnar en suðvestur að sjá ..."

Heimildir:Ö-Útskálar, 3-4; Ö-Krókur og Miðhús aths., 1

GK-080:044 garðlag landamerki

64°04.535N 22°39.932V

Garðlag liggur á merkjum Útskála og Garðshúsa annarsvegar og Miðhúsa hinsvegar. Suðurendi garðlagsins er um 60 m sunnan við Hellukot 027. Þaðan liggur garðlagið til norðausturs þar til það beygir til austurs í átt á síkinu. Norðurendi þess er um 140 m VNV við Miðhús.

Garðlagið liggur að mestu leyti um slétt tún. Syðst liggur það á sinuvöxnusvæði á milli túna.

Garðlagið er alls um 235 m langt. Það er nokkuð sigið, um 0,3 m hátt þar sem það er hæst og um 0,5 m breitt. Vel sér í grjóti í garðinum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:045 Guðlaugsstaðir heimild um býli

Á túnakorti frá 1919 er sýnd bæjarhúsaröð með stafna til austurs og kálgarða og einn kofa framan við. Slóð lá að bænum úr norðri

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:046 heimild um útihús

Stakt útihús er sýnt á túnakorti í suðvesturhorni óræktargirðingar, um 50 m austan við bæjarstæði Guðlaugsstaða 045

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:047 heimild um kálgarð

Nokkrir kálgarðar eru sýndir í hnapp vestan við Guðlaugsstaðabæ 045 á túnakorti frá 1919

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:048 Nýlenda bæjarstæði býli

64°04.723N 22°40.549V

Íbúðarhúsið í Nýlendu, horft til norðurs

Gamla bæjarstæði Nýlendu, horft til austurs

Á túnakorti frá 1919 er bærinn Nýlenda sýndur sem röð sjö húsa með stöfnum í austur og tveir kofar

framan við hlaðið og einn að húsabaki syðst. Einnig eru kálgarðar í kringum bæinn, bæði að vestan og austan. Slóði er einnig merktur að bænum úr norðri. Nýtlenda er ekki nefnd í Jarðatali Johnsens frá 1847 en hún er nefnd hjáleiga frá Útskálum í Nýrri jarðabók fyrir Ísland frá 1861. Hún hefur því verið byggð á þeim árum sem skilja jarðabækurnar að. Gamli bærinn í Nýlendu stóð fast vestan við bílskúr sem nú er við núverandi íbúðarhús í Nýlendu. Bærinn var um 10 m norðan við núverandi íbúðarhús. Hann brann á stríðsárunum. Áður en núverandi íbúðarhús var byggt var timburhús á steiptum grunni fast austan við það, þar sem búið var eftir að bærinn brann.

Nú er slétt tún umhverfis íbúðarhúsið í Nýlendu.

Engin ummerki gamla bæjarins eru norðan við núverandi íbúðarhús. Um 22 m vestan við bílskúrinn mótast þó fyrir um 0,6 m háum kanti. Hann er líklega framhald garðlags 051 fremur en leifar bæjarhólsins. Enn sér vel fyrir undirstöðum timburhússins, austan íbúðarhússins. Þar er um 0,3 m hár stallur í túninu. Hann er um 8x7 m stór og snýr austur-vestur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; JJ, 88; NJ, 36.

GK-080:049 gerði kálgarður

64°04.684N 22°40.764V

Kálgarður 049, horft til norðurs

Kálgarðar voru við suðausturhlíð túnsins í Nýlendu samkvæmt túnakorti frá 1919. Enn sér fyrir kálgarði fast vestan við Akurhúsaveg, um 85 m ASA af Nýlendu 048.

Kálgarðurinn er á sinuvöxnusvæði fast vestan við malbikaðan veg upp að Akurhúsum. Í aðrar áttir er slétt tún.

Garðurinn er tvískiptur. Hann er um 40x20 m stór og snýr norður-suður. Hólf hans eru nær jafnstór. Millivegurinn er hæstur um 1 m hár en aðrir veggir garðsins eru um 0,7 m háir. Garðurinn er vel gróinn en hér og þar sér í grjót í hleðslum hans.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:050 gerði kálgarður

64°04.767N 22°40.548V

Á túnakorti frá 1919 eru sýndir kálgarðar og túnbleðill norðan við Nýlendutún en ekki tengdir því heldur garði 051. Enn sér vel fyrir kálgorðunum um 50 m norðan við bæ 048, fast austan við garðlag 051.

Kálgarðurinn er í sléttu túni.

Kálgarðurinn er tvískiptur. Hann er um 30x25 m stór og snýr norður-suður. Norðurhólfið er ívið stærra, um 25x15 m stórt en hið syðra er um 20x15 m stórt, þau snúa bæði austur-vestur. Nyrðra hólfið er gróið en svo virðist sem enn sé ræktað í syðra hólfinu. Veggir garðsins eru um 0,6 m háir og allvíða sér í grjót í þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Kálgarður 050, horft til suðurs

GK-080:051 garðlag túngarður

64°04.791N 22°40.558V

Túngarður 051, horft til suðurs

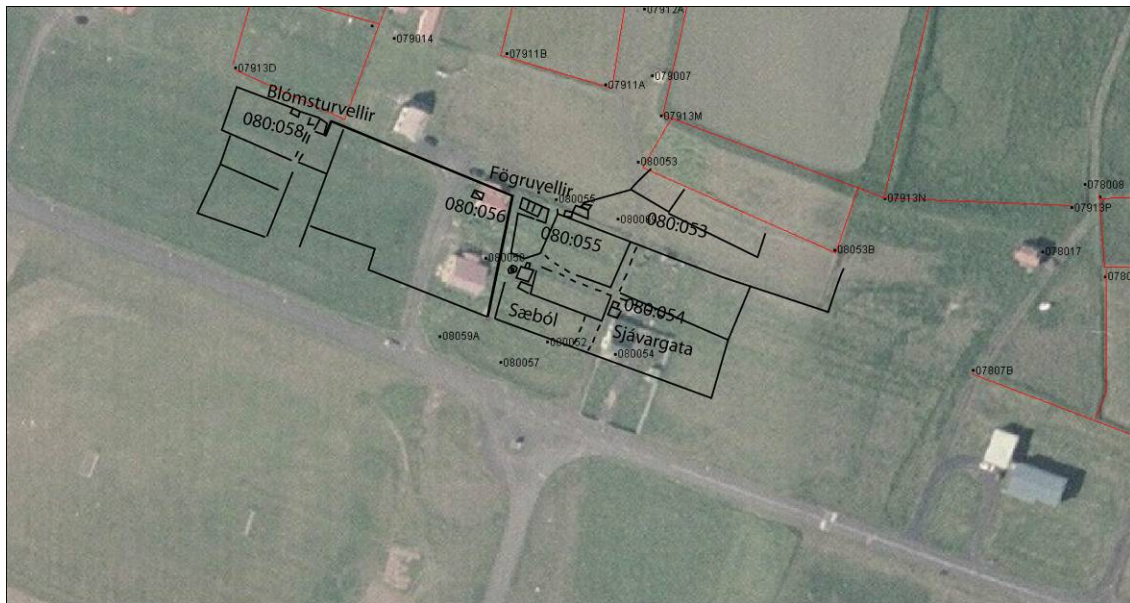
Á túnakorti frá 1919 er sýndur garður sem er fyrir vesturhlið Nýlendumtúns en heldur áfram til norðurs og tengist suðurhlið Lambastaðatúngarðs eftir að hafa tekið á sig hlykk. Garðurinn er enn vel greinilegur. Suðurendi hans er um 15 m VNV við Nýlendu 048. Þaðan liggur hann til norðurs þar til hann tengist túngarði Lambastaða sunnan við tóft 078:009.

Garðurinn liggur um óræktað tún.

Garðurinn er alls um 120 m langur. Hann er allhár, hæstur um 1,2 m og um 0,9 m breiður. All víðasér í grjót í honum og er sumt þess mjög stórt. Nú er gaddavírsgirðing á garðlaginu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Tillaga að staðsetningu býlanna Blómsturvalla, Fögruvalla, Sæbóls og Sjávangötu. Hér hefur túnakort frá 1919 verið lagt ofan á nýlega loftmynd af svæðinu

GK-080:052 Sæból heimild um býli

64°04.757N 22°40.931V

Á túnakorti er Sæbólshæð sýndur sem timburhús með bísalagi að norðanverðu, brunnur við vesturhlið þess, kofi við suðurhlið og kálgarðar austan við. Samkvæmt túnakortinu frá 1919 var Sæból um 40 m vestan við Sjávangötu 054 og um 120 m ASA við Blómsturvelli 058. Nú standa íbúðarhús á Blómsturvöllum og í Sjávangötu en einungis 50 m eru á milli þeirra. Því leikur nokkur vafi á því hvar Sæból stóð en ekkert íbúðarhús er nú á milli Blómsturvalla og Sjávangötu enda varla rúm fyrir hús þar. Hnit var tekið um 30 m ASA við Blómsturvelli og um 20 m vestan við Sjávangötu. Leiða má líkur að því að Blómsturvelli hafi verið færðir lengra til austurs nær Sjávangötu á 20. öld og að Sæbólshæð hafi staðið skammt austan við núverandi bæjarstæði Blómsturvalla.

Þar er óræktað tún.

Engin ummerki hússins sást á vettvangi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:053 gerði kálgarður

64°04.788N 22°40.899V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 voru kálgarðar sem tilheyrðu Sæbóli áfastir suðurhlið Hofstúns. Enn sér móta fyrir kálgarði, um 60 m norðan við Sjávangötu 054.

Kálgarðurinn er í grasivöxnu, óræktuðu túni.

Garðurinn liggur fast sunnan við garðlag 079:013 sem myndar norðurhlið hans. Hann er um 65x20 m stór og snýr VNV-ASA. Veggir garðsins eru lágir, hæstir um 0,2 m. Þeir eru algrónir og hvergi sér í grjóti. Þeir eru um 0,3 m breiðir. Innan garðsins vex hvönn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

Kálgarður 053, horft til austurs

GK-080:054 Sjávangata bæjarstæði býli

64°04.755N 22°40.904V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var bærinn í Sjávangötu tveir litlir kofar samtengdir. Nú stendur hús á einni hæð með risi í Sjávangötu, um 50 m ASA við Blómsturvellir 058. Húsið er ekki með kjallara.

Húsið stendur á sléttu flöt.

Engin ummerki eldri húsa eru greinanleg á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

Íbúðarhúsið í Sjávangötu, horft til norðurs

GK-080:055 Fögruvellir heimild um býli

64°04.781N 22°40.930V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var bærinn á Fögruvöllum torfbær, 4 hús í röð með stafna í norður en auk þess þrír samtengdir kofar þar austan við og lá garður frá þeim til norðausturs yfir í kálgarð við suðurhlið Hofstúns. Á túnakortinu eru Fögruvellir merktir um 60 m norðvestan við Sjávangötu 054 og um 100 m austan við Blómsturvellir 058, en nú eru einungis 50 m á milli þeirra bæja. Því leikur nokkur vafi á því hvar Fögruvellir stóðu. Magnús Gíslason heimildamaður sagði frá því að Fögruvellir hefðu verið fluttir til Reykjavíkur og hlýtur því timburhús að hafa staðið á bæjarstæðinu eftir að torfbærinn féll. Hnit var tekið um 30 m ASA við Blómsturvellir 058, um 20 m vestan við Sjávangötu 054 og um 15 m norðaustan við meinta staðsetningu Sæbóls 052. Leiða má líkur að því að Blómsturvellir hafi verið færðir til austurs nær Sjávangötu á 20. öld og að Fögruvellir hafi staðið skammt norðan við núverandi bæjarstæði Blómsturvalla. Þar er nú óræktað tún.

Engin ummerki hússins sást í túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-080:056 heimild um útihús

64°04.782N 22°40.938V

Á túnakorti frá 1919 er sýnt stakt hús í túninu um 20 m vestan við Fögruvallabæ 055. Staðsetning hússins liggur nokkuð á reiki sem og staðsetning Fögruvalla. Hnit var tekið um 10 m norðvestan við skúr sem stendur aftan, norðan við þar sem Blómsturvellir standa nú.

Þar er óræktað tún.

Engin ummerki hússins sjást á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:057 heimild um kálgarð

64°04.753N 22°40.949V

Á túnakorti frá 1919 er sýndur kálgarður í suðvesturhorni Fögruvallatúns. Staðsetning kálgarðsins er á reiki. Hann hefur þó verið á milli Blómsturvallanna 058 og Sjávargötu 054.

Þar er óræktað tún.

Lítill bunga er í túninu. Hún er illgreinileg vegna óræktar en ef til vill hefur kálgarðurinn verið þar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:058 Blómsturvellir bæjarstæði býli

64°04.770N 22°40.957V

*Núverandi íbúðarhús á
Blómsturvellum, horft til norðurs*

Á túnakorti frá 1919 eru Blómsturvellir sýndir sem þrír kofar, þar af tveir samtengdir, með stafna í norður, um 180 m suðvestan við Neðra-Hof 079:002. Nú stendur steinsteypt, járnklætt hús á einni hæð, nefnt Blómsturvellir, um 140 m suðvestan við Neðra-Hof. Húsið er ekki með kjallara. Leiða má líkur að því að Blómsturvellir hafi verið færðir til vesturs nær Sjávargötu á 20. öld og að eldra bæjarstæði þeirra sé í túninu vestan við íbúðarhúsið Grund (byggt um 1933) og sunnan við túngarð 079:013.

Húsið stendur á sléttri flöt. Vestan við það er malarplan en í aðrar áttir er óræktað tún.

Engin ummerki eldri húsa eru á bæjarstæði núverandi Blómsturvallanna. Meint eldra bæjarstæði er nú í sléttu túni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:059 heimild um kálgarð

64°04.757N 22°40.973V

Kálgarðar sem tilheyrðu Blómsturvellum voru um 10 m sunnan við bæinn samkvæmt túnakorti frá 1919.

Þar er nú óræktað tún, milli bæjar og Skagabrautar.

Engin ummekri kálgarðanna sjást nú framan, sunnan við bæinn.

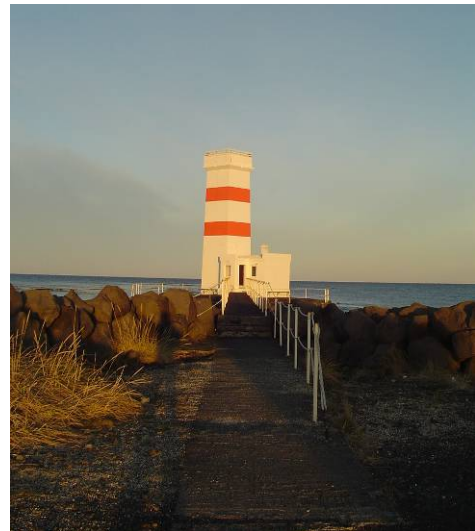
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:060 Garðskagaviti mannvirki samgöngubót

64°04.979N 22°41.612V

"Það var minnisverður atburður, þegar fyrsta leiðarmerkið var sett á Garðskaga. Það var árið 1847, að hlaðin var varða ... Varðan var hlaðin úr grjóti og upp úr henni stóð járnstöng. ... Gert er ráð fyrir, að varðan með grjótstöpli, sem undir hana verið hlaðinn, verði 15 álna há ... Það var svo ekki fyrr en 1884, að ljósker var sett á vörðuna á Garðskaga og jafnframt byggt þar dálítið hús úr timbri ... Árið 1897 var svo byggður ljósviti á Garðskagatá. ... Það var ferstrend bygging úr steinsteypu, 12,5 metrar á hæð og 3,25 metrar á hverja hlið. Áfast við hann var varðhús ... Umhverfis vitann var pallur, hlaðinn úr höggnu grjóti, um 3 m á hæð. Í vitann voru sett mjög vönduð ljósatæki frá París ... Nýr viti var svo byggður árið 1944 ... En gamli vitinn hefur fengið nýju hlutverki að gegna. Þar er nú verið að koma upp fuglarannsóknarstöð," segir í Undir Garðskagavita. "Gamli vitinn er fremst á tanni. Hann var reistur 1897. Þá var gras fyrir framan hann og náði dálítið fram á rífið, en nú er þetta alveg gróðurlaust," segir í örnefnalýsingu. Vitinn er merktur á túnakort frá 1919. Gamli vitinn stendur enn. Hann er um 200 m norðvestan við nýja vitann frá 1944.

Garðskagaviti, horft til norðvesturs

Vitinn stendur á hlöðnum stöpli, umluknum sjó. Steinsteipt gagnstétt liggur að honum úr suðaustri. Í Undir Garðskagavita segir ennfremur: "Ein höfuðástæða þess, að nýr viti var reistur á Garðskagatá árið 1944, var sú að sjór hafði gengið mikið inn á landið frá því að gamli vitinn var byggður. Fyrir kom það, að ekki var hættulaust að annast vörzlu hans ... samkvæmt frásögn elztu manna, að landbrotið sé um 100 metra frá þeim stað, sem gamla Skagavarðan stóð, og eflaust hefur verið nokkuð land fyrir utan hana. Þegar grafa tók undan gamla vitanum, svo að hann virtist í hættu, var farið að steypa öldubrjóta og varnarveggi í kringum hann, fyrst árið 1924 og margsinnis síðan." Engin ummkerki eldri mannvirkja en vitans frá 1897 sjást nú á Garðskagatá enda hefur sjórinn eflaust fyrir löngu étið leifar vörðunnar og timburhússins sem þar stóðu áður en vitinn var byggður. Varðan hefur samkvæmt bókinni Undir Garðskagavita staðið um 100 m norðvestan við vitann.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Undir Garðskagavita, 186-9; Ö-Garðskagi, 3; Túnakort 1919

GK-080:061 vegur leið

64°04.969N 22°41.596V

"Steypt gangstétt, 1 m á br. 1/3 - 1 m á hæð og við 170 m á lengd," segir á túnakorti frá 1919, við teikningu á gangstéttinni sem liggur frá vitanum til suðaustur að bæjarstæðinu 062. Í Undir Garðskagavita segir: "Áður hafði verið steipt göngubrú að vitanum og hefur henni verið haldið við til þess að forða landbroti. Einnig var stórgrýti flutt á fjörुकambinn." Gangstéttin liggur frá vitanum 060 til suðausturs að malbikuðu bílplaninu.

Sjór liggur að gangstéttinni að norðan og sunnan.

Girðing er við stéttina beggja vegna. Hún er um 40 m löng að bílplaninu, en virðist hafa verið lengri árið 1919. Líklegt er að malbikað hafi verið yfir suðurenda hennar.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Túnakort 1919; Undir Garðskagavita, 189..

GK-080:062 Garðskagi bæjarhóll býli

64°04.890N 22°41.399V

Bæjarhóllinn, horft til norðausturs

Samkvæmt túnakorti Garðskagavita frá 1919 stóð bærinn, vestast í túni, um 250 m suðaustan við vitann 060. Þar eru sýndir tveir klasar af byggingum með kálgarði á milli. Gamli bærinn á Garðskaga stóð fast austan við vitavarðarhúsið sem byggt var um 1940, um 40 m sunnan við vitann sem byggður var 1944.

Þar er lítil hólbunga í sléttu túninu.

Hólbungan og leifar kálgarðsins sunnan við hana eru á svæði sem er alls um 40x40 m stórt. Sjálf er bungan um 40x10 m stór og snýr austur-vestur. Hún er um 0,5 m há, séð frá suðri en fellur inn í landið til norðurs. Vegurinn að byggðasafninu liggur yfir norðvesturhorn hennar. Ekkert greinilegt tófta- eða byggingarlag er á hólbungunni enda hefur svæðið augljóslega verið sléttað í seinni tíð. Frá suðvesturhorni hennar mótast fyrir garðlagi sem liggur til suðurs og þá til austurs. Það er eflaust

leifar kálgarðsins sem var sunnan við bæinn samkvæmt túnakorti frá 1919. Suðurveggur kálgarðsins er sérstaklega greinilegur. Hann er hæstur um 0,8 m. Hann er um 30 m sunnan við hólbunguna og er um 30 m langur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:063 heimild um kálgarð

64°04.857N 22°41.391V

Kálgarður var í suðvesturhorni túns á Garðskaga samkvæmt túnakorti frá 1919. Kálgarðurinn var um 60 m sunnan við bæ 062.

Þar sem kálgarðurinn var eru nú slétt tún.

Engin ummerki garðsins sjást í túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-080:064 Hólavellir bæjarstæði býli

64°04.826N 22°41.198V

Íbúðarhúsið á Hólavöllum, horft til norðurs

"Milli Hofslands og Garðskaga var þurraþúðin Hólavellir, en hún tilheyrði Útskálum. Enn býr fólk á Hólavöllum, en eins og stendur er þar enginn búskapur," segir í örnefnalýsingu. Hólavalla er getið á túnakorti frá 1919 en hús og garðar eru ekki sýnd. Samkvæmt túnakortinu var þar ekkert tún en um 820 fermetra kálgarður fylgdi býlinu. Hann er ekki merktur á kortið. Nú stendur hús með kjallara og risi á bæjarstæði Hólavalla. Það er um 195 m suðaustan við bæjarhólinn á Garðskagavita 062 og um 140 m SSA við Helgarétt 079:015.

Húsið stendur á sléttu grasivaxinni flöt.

Enginn hóll er greinilegur á bæjarstæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Garðskagi, 5; Túnakort 1919

GK-080:065 varða samgöngubót

64°04.742N 22°40.143V

Sundtré 065, horft til suðvesturs

"Merkin á Lónssund voru tvö sundtré, annað á mörkum Akurhúsa og Útskála, en hið efra í Útskálalandi, nú grjóthrúga." segir í örnefnalýsingu. Grunnur sundtrésins á mörkum Akurhúsa og Útskála er enn greinilegur um 90 m ANA við Akurhús 082:001.

Hann er í sléttu túni.

Grunnur sundtrésins er gróin grjóthrúga í sléttu túni. Hún er nær hringlaga, um 3 m í þvermál og um 0,7 m há.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Nýlenda, 1

GK-080:066 varða samgöngubót

64°04.664N 22°40.218V

"Merkin á Lónssund voru tvö sundtré, annað á mörkum Akurhúsa og Útskála, en hið efra í Útskálalandi, nú grjóthrúga," segir í örnefnalýsingu. Grunnur efra sundtrésins er enn greinilegur, um 50 m austan við bæjarhól Nýjabæjar 083:001 og um 155 m SSV við neðra sundtréð 065.

Leifar sundtrésins eru í sléttu túni.

Grunnur sundtrésins er ilangur gróinn hóll. Hann er um 10x4 m stór og snýr norður-suður. Hóllinn er um 0,8 m hár. Allvíða sér í grjót í honum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Nýlenda, 1

Sundtré 066, horft til norðurs

GK-080:067 heimild um leið

64°04.753N 22°40.119V

"Sjávarmegin við Akurhús er svæði, sem nær inn í Útskálaland, og heitir það Sandaflatir. ... Á Sandaflötum voru taldir 13 eða fleiri götutroðningar, sem búizt er við, að hafi legið að hofinu," segir í örnefnalýsingu.

Sandaflatir eru nú slétt tún.

Engin ummerki götutroðninga sjást á Sandaflötum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Nýlenda, 2

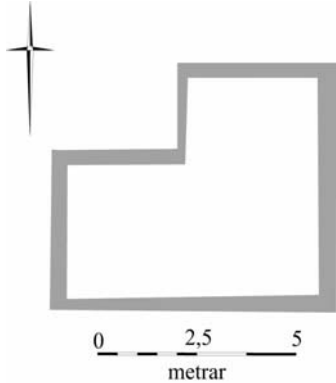
GK-080:068 heimild um býli

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703 segir: "Hjáleiga, sjöunda heima við staðinn, ekkert nafn gefið. Jarðardýrleiki óviss." Staðsetning hjáleigunnar er ekki þekkt. Fimm rústahólar eru skráðir í túni Útskála 038, 039, 070, 071 og 072, hugsanlega hefur hjáleigan staðið á einhverjum þeirra en ekki er hægt að fullyrða um það.

Heimildir: JÁM III, 82.

GK-080:069 Steinshús bæjarstæði bústaður

64°04.778N 22°40.906V

Grunnurinn, horft til suðvesturs

Guðni Ingimundarson, heimildamaður sagði frá leifum húsgrunns þar sem íbúðarhúsið Steinshús stóð lengi. Grunnurinn er um 40 m norðan við Sjávargötu 054.

Grunnurinn er á sléttu grasflöt. Steinsteypur grunnur gægist upp úr grassverðinum á þessum stað. Hann er L-laga, um 7x6 m stór og snýr austur-vestur. Byggingaár hússins er ekki þekkt en Guðni Ingimundarson, heimildamaður sem er fæddur 1923 mundi eftir sínum. Grunnur hússins er líklega

húsinu frá uppvaxtarárum

ekki fornleif í í lagalegum skilningi, þar sem miðað er við minjar 100 ára og eldri, en sjálfsagt þótti að skrá það þar sem líklegt má teljast að staðsetning bæjarins falli í gleysku ef hún er ekki skráð. Hér leynast ugglaut mannvistarleifar undir sverði.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:070 þúst óþekkt

64°04.673N 22°40.114V

Um 15 m austan við garðlag 083:006 er hóll í túni Útskála. Hann er um 55 m suðvestan við hól 038 og um 95 m austan við bæ 001.

Hóllinn er í sléttu túni.

Hóllinn er um 14x10 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 1 m hár. Ekki er vitað til þess að hús hafi staðið á hólnum en hann er ugglaut að mestu leyti uppsöfnuð mannvistarlög. Hugsanlega hefur hér staðið einhver af þeim hjáleigum frá Útskálum sem Jarðabókin frá 1703 getur til um. Hóllinn hefur verið sléttaður í seinni tíð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Þúst 070, horft til suðausturs

GK-080:071 þúst óþekkt

64°04.614N 22°39.859V

Þúst 071, horft til suðurs

"Neðan síkið á kampinum voru býli, nokkrar hjáleigur," segir í örnefnalýsingu. Um 125 m vestan við syðsta odda síkisins er hóll í sléttu túni. Hann er um 150 m suðaustan við bæ 001 og um 30 m suðvestan við hól 072.

Hóllinn er í sléttu túni.

Hann er um 25x12 m stór og um 0,7 m hár. Hann snýr suðvestur-norðaustur. Ekkert skýrt tóftarlag er á hólnum og ekki er vitað til þess að hús hafi staðið á hólnum. Hann er þó ugglaut að mestu leyti uppsöfnuð mannvistarlög. Hugsanlega hefur hér staðið hjáleiga frá Útskálum. Hóllinn hefur verið sléttaður í seinni tíð.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Útskálur, 2

GK-080:072 þúst óþekkt

64°04.623N 22°39.828V

"Neðan síkis á kampinum voru býli, nokkrar hjáleigur," segir í örnefnalýsingu. Um 30 m norðaustan við hól 072 er annar hóll í sléttu túninu. Hann er um 160 m ASA við bæ 001.

Hóllinn er í sléttu túni.

Hóllinn er um 35x15 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 1 m hár. Engar skýrar hleðsuleifar eru á hólnum og ekki er vitað til þess að hús hafi staðið á honum. Hann er þó ugglaut að mestu leyti uppsöfnuð mannvistarlög. Hugsanlega hefur hér staðið hjáleiga frá Útskálum. Hóllinn hefur verið sléttaður í seinni tíð.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Útskálur, 2

Þúst 072, horft til ASA

GK-080:073 Geirfuglasker þjóðsaga

"Geirfuglasker er í vesturhafinu undan Eldey. Þangað fóru menn í fyrri daga til geirfugladráps," segir í lýsingu Útskálaprestakalls frá 1839.

Í skýrslu um fornleifar frá 1817 segir: "... enn þá Hjátruar fullu Almuga Historiu, hvörja eg annars frá Barndómi hefi heyrt, enn innfæri hér, eins og eldstu Menn í þessu Plátsi segjast heyrt hafa; Hun er so látandi: Eitt Sinn nær Menn fóru til Geirfuglaskérs. - sem árlega var Venja alt til þess fyrir rumum Manns Aldri sídan - af Sudurnesjum, vildi so til, að eirn Madurin af Skipinu vard efftir í Skérinu, hvörjum hinir náðu ey afftur, vegna hastarlega uppákomandi Brims. Þessi sem efftir vard, var BónðaSon frá Melabergi; þangad vard ey afftur komist, fyrri enn Arid efftir, hvar hann þá fannst lifandi og jafngóður og átti á medan ad hafa dvalid hjá sokölludu Huldufólki?? fór hann so med Skipinu til Lands. Nockru seirna á helgum degi sá Prestrin og Sóknarfólkið á Hvalsnesi, ad Vagga med Barni i stód þar fyrir Kirkjudyrum, ofan á henni lá - sumir segja Hökull, enn sumir - Altarisklædi, mjög vel vandad; Prestur spurdi Sóknarfólkið hvör þetta Barn ætti? baudst líka til að skíra það ef Fadirinn gjæfi sig framm, hvad þá enginn gjörði, kom þar ókændur Qvennmadur, greip Vögguna enn skildi Klædid efftir og fór i burt. Þessi BónðaSon frá Melabergi var og vid Kirkjuna, geck heim til sín efftir Messuna, setti upp rauda Hufu er hann átti, hljóp af stad inn á Hólmsberg, og fleigdi sér þar frammaf er Stacksnypa heitir, vard að Hvalfiski med raudt Höfud og lagdist einkum í Hvalfjörð, hvar hann grandadi 2r Sonum Prestsins á Saurbaj á Hvalfjardarströnd, hvör sídan kom hönum med Töfrum uppi Hvalvatn á Botnsheidi, við hvört Vatn kunnugir segja ad Hvals Bein sjáist enn í dag. Sagan segir ad Álfkonan hafi lagt það á hann ad hann skyldi verda ad mesta Fiski í Sjó, fyrir það ad hann mót Lofordi vildi ey gánga vid Faderni ad Barni þeirra og ey bidja um Skírn handa því. So órímlig sem þessi Historia er, so algeing er hun þó víða umm Landid."

Heimildir:SSGK, 175; FF, 234-238.

GK-080:074 þúst óþekkt

64°04.770N 22°40.540V

Fast norðan við kálgarð 050 og fast austan við garðlag 051 er þúst.

Þústin er í sléttu túni.

Hún er um 14x9 m stór og snýr austur-vestur. Hún er um 1 m há. Ekkert skýrt tóftarlag er á henni en hún er eflaust að mestu leyti uppsöfnuð mannvistarlög. Hugsanlega hefur hér staðið kartöflukofi eða annarskonar geymsla sem tengist nýtingu kálgarðsins 050.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:075 brunnur vatnsból

64°04.682N 22°39.858V

Brunnur var um 40 m vestan við kálgarð 012 samkvæmt túnakorti frá 1919. Enn sér til brunnsins um 120 m ANA við bæ 001.

Brunnurinn er í sléttu túni.

Búið er að fylla upp í brunninn en enn sér fyrir dæld í túninu þar sem hann var. Dældin er um 1x1 m stór og um 0,2 m djúp.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:076 garðlag túngarður

64°04.831N 22°41.474V

Túngarður 076, horft til norðurs

Leifar túngarðs eru í suðvesturhorni túns á Garðskaga. Garðurinn liggur með vesturhlið túnsins, um 10 m austan við veg sem liggur að vitavarðarhúsinu.

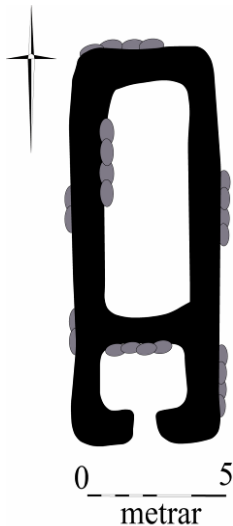
Garðlagið er í sléttu túni.

Garðlagið er alls um 100 m langt, það liggur norður-suður með vesturmörkum túns. Garðlagið er hæst um 0,6 m séð frá vestri en lækkar til beggja enda þar til það hverfur í slétt túnið. Það er um 0,5 m breitt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-080:077 tóft útihús

64°04.837N 22°41.198V

Tóft 077, horft til norðurs

Um 5 m norðan við Hólavelli 064 er tóft.

Tóftin er í óræktuðu túni.

Hún er um 13x5 m stór og snýr norður-suður. Hún er tvískipt. Syðra hólfið er minna, það er um 5x3 m stórt og snýr austur-

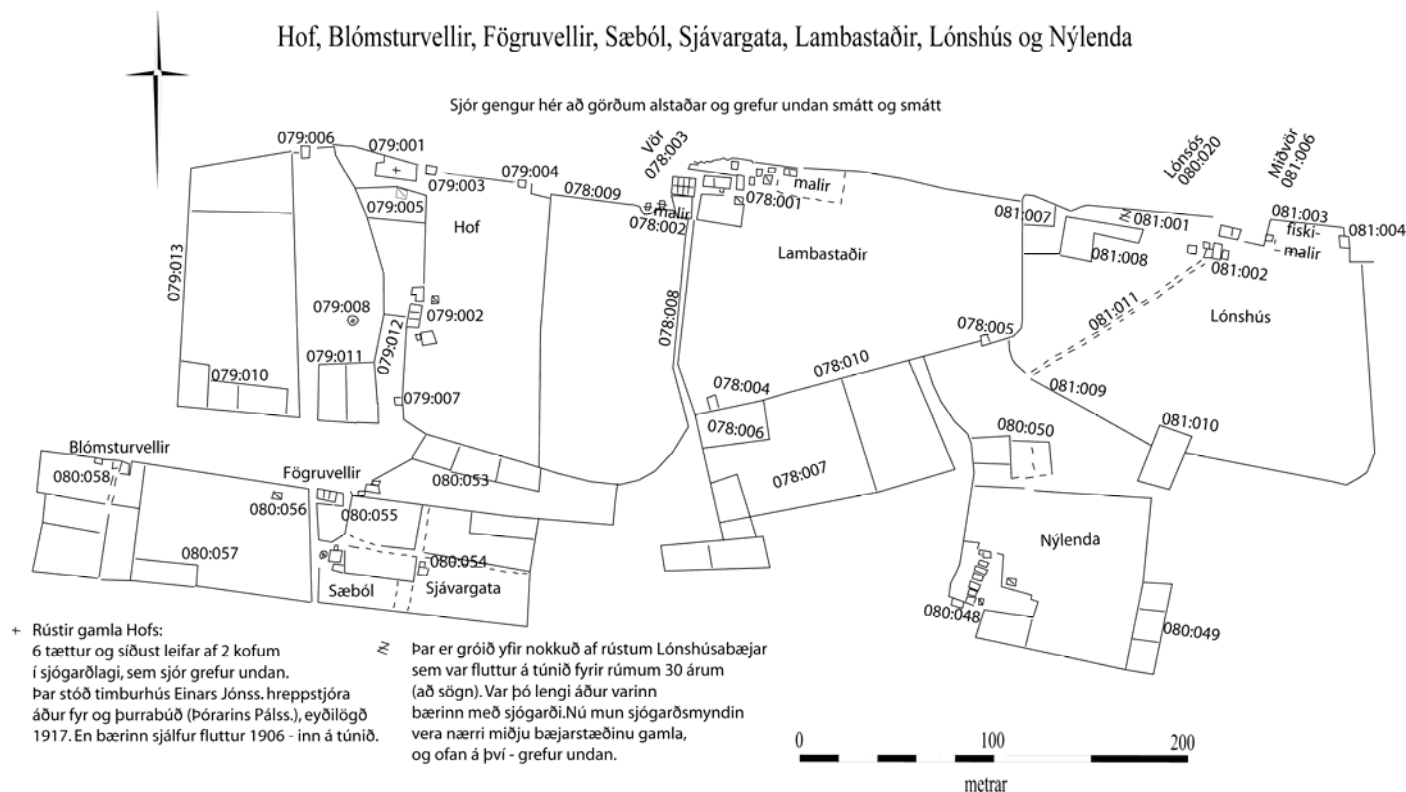
vestur. Dyr eru á miðjum suðurvegg þess. Hólfið er að hluta niðurgrafið. Það er um 1,5 m djúpt en hleðslur þess eru um 0,7 m háar. Nyrðra hólfið er um 10x5 m stórt og snýr norður-suður, engar dyr er á því. Hleðslur þess eru einnig um 0,7 m háar. hér og þar sést í

grjóti í hleðslum tóftarinnar. Svo virðist sem grænmeti hafi verið ræktað í nyrðra hólfinu en ekki er öruggt að það sé upphaflegt hlutverk þess. Ef svo er má ímynda sér að syðra hólfið hafi verið geymsla fyrir uppskeruna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Túnakort 1919

Hof, Blómsturvellir, Fögruvellir, Sæból, Sjárgata, Lambastaðir, Lónshús og Nýlenda

Kortið er hreinteikning af upprunalegu túnakorti frá 1919. Allur texti er af upprunanlega kortinu en númerum hefur verið bætt inn á í samræmi við fornleifaskráningu.

GK-081 Lónshús

1703 og 1847, hjáleiga frá Útskálum.

1703: "Fóðrast kann i kýr naumlega Fjörugrasa og sölva og þángtekja til eldiviðar hafa báðir þessir menn nægilegt." JÁM III, 80.

1919: tún 2 teigar, kálgarðar 1030 fm.

GK-081:001 Lónshús heimild um bústað

64°04.809N 22°40.418V

Í Jarðabók Árna og Páls segir 1703 segir: "Lonshus, fyrsta hjáleiga...Fóðrast kann i kýr naumlega...." Þá var tvíbýlt á bænum. Í athugasemdum á túnakorti frá 1919 segir: "Þar er gróið yfir nokkuð af rústum Lónshúsabæjar, sem var fluttur a. á túnið fyrir rúmum 30 árum (að sögn). Var þó lengi áður varinn bærinn með sjógarði. Nú mun sjógarðsmyndin nærri miðju bæjarstæðinu gamla, og ofan á því - Grefur undan." Gamla bæjarstæðið er merkt, á túnakort frá 1919, um 50 m VNV við nýrra bæjarstæðið 002.

Þar sem bærinn stóð er nú malarplan við fiskvinnsluhús (byggt 1973).

Engin ummerki eldri bæjarhólsins sjást nú. Vilhelm Guðmundsson heimildmaður sagði frá því að grafið hafi verið frystihúsinu árið 1973. Hann minntist þess ekki að neinar minjar hafi komið í ljós við það verk. Hugsanlega hefur sjórinn þá þegar verið búinn að éta burt mannvistarlögin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:JÁM III, 80; Túnakort 1919

GK-081:002 Lónshús bæjarhóll bústaður

64°04.802N 22°40.368V

Bæjarhóllinn, horft til austurs

Bæjarhóllinn, horft til norðurs

Yngra bæjarstæði Lónshúsa, frá um 1890, er merkt um 50 m ASA við 001 á túnakort frá 1919. Þar eru merkt fjögur sambyggð hús, eitt um 20 m vestar og tvö sambyggð um 20 m norðar. Þar sem bærinn stóð stendur nú steinsteypt hús, gamla íbúðarhúsið í Lónshúsum. Húsið stendur fast sunnan við sjóvarnargarðinn. Það er ekki með kjallara.

Sunnan við húsið er steinsteypt plan og þá slétt tún.

Húsið stendur á hól sem er um 30x26 m stór og snýr austur-vestur. Austan og norðan við það, í austur og norðurmörkum hólans er garðlag og í norðvesturhorni hans er gróðurhrúgald með miklu grjóti í. Hóllinn og garðlagið eru saman um 1,5 m há.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:003 heimild um útihús

64°04.796N 22°40.306V

Útihús er merkt um 20 m austan við yngra bæjarstæðið 002 á túnakort frá 1919 fast vestan í reit sem merktur er "fiskimalir". Húsið hefur líklega verið hjallur eða trönur sem tengist notkun malanna við fiskþurrkun. Húsið hefur staðið við vesturenda fiskvinnsluhúss (byggt um 1965) sem nú stendur um 20 m austan við Lónshús 002.

Slétt tún er umhverfis húsið.

Engin ummerki útihússins sjást.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:004 heimild um útihús

64°04.792N 22°40.253V

Útihús er merkt í norðvesturhorni túns Lónshúsa, sunnan við Akurhúsavör 082:007 og vestan við útihús og malir í landi Akurhúsa 082:005. Tvö spil eru merkt um 5 m suðaustan við útihúsið. Þau hafa verið notuð til að draga báta á land við Akurhúsavör. Útihúsið hefur staðið fast norðan við þar sem nú stendur bárujármsklædd skemma.

Norðan við húsið er steinsteyptur grunnur sem samkvæmt heimildamönnum Magnúsi Gíslasyni og Vilhelm Guðmundssyni er af fiskhúsinu hans Láka (sem stóð þar um 1940). Umhverfis hann er sinuvaxið svæði milli skemmu og sjóvarnargarðs.

Engin ummerki eldri húsa sjást á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:005 heimild um varnargarður

64°04.803N 22°40.310V

Sjógarður er merktur meðfram norðurhlíð túnsins á túnakort frá 1919. Samkvæmt athugasemd á kortinu hafði sjógarðurinn þá verið færður upp á eldra bæjarstæðið 001. Engin ummerki sjógarðsins sjást nú. Hann hefur verið um það bil þar sem núverandi sjóvarnargarður er. Varnargarðurinn hefur hugsanlega tengst varnargarði 079:009 áður fyrr en samkvæmt túnakorti frá 1919 var hann sjóvarnargarðurinn tvískipur þar sem enginn garður var fyrir bæjarhól Lamgastaða 078:002.

Sunnan við sjóvarnargarðinn er sinuvaxið svæði að fiskvinnsluhúsunum sem nú standa í landi Lónshúsa.

Hvergi sér til garðsins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:006 *Miðvör* heimild um lendingu

64°04.808N 22°40.307V

'Vör' er merkt á túnakorti 1919 utan við norðausturhorn túnsins. "Inn úr Lóninu [080:020] var Miðvör og Akurhúsavör [082:007]," segir í örnefnalýsingu. Miðvör er um 40 m austan við Lónið 080:020 og um 25 m austan við Akurhúsavör 082:007.

Ekki sást til vararinnar á vettvangi vegna flóðs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Nýlenda, 1

GK-081:007 heimild um kálgarð

64°04.820N 22°40.477V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður í norðvesturhorni túnsins. Kálgarðurinn var fast austan við túngarð Lambastaða 078:010.

Þar er nú óræktað tún milli túngarðs og fiskvinnsluhúss (byggt 1973).

Engin ummerki kálgarðsins sjást.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:008 heimild um kálgarð

64°04.811N 20°40.476V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður um 10 m austan við kálgarð 007, fast sunnan við bæ 001. Þar sem kálgarðurinn var er nú fiskvinnsluhús (byggt 1975).

Sunnan við fiskvinnsluhúsið er steinsteypt plan og þá tún.

Engin ummerki kálgarðsins sjást vegna byggingarinnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:009 heimild um túngarð

64°04.782N 22°40.487V

Túngarður 009, horft til austur

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var túngarður umhverfis túnið í Lónshúsum.

Enn sér fyrir túngarðinum á stöku stað.

Túngarðurinn liggur um óræktað tún.

Alls ná túngarðsbúturnir afmarka svæði sem er um 160x70 m og snýr NNA-SSV. Enn sér fyrir túngarðinum þar sem hann liggur út frá túngarði Lambastaða 078:010 um 25 m til suðausturs þar til hann hverfur í túnið. Þá sést aftur til hans þar sem Akurhúsavegur greinist, annarsvegar að Lónshúsum og hinsvegar að Akurhúsum II. Þar er hann um 40 m langur í stefnu VNV-

ASA. Túngarðurinn er um 0,4 m hár þar sem hann liggur frá túngarði Lambastaða og þar sér vel í grjót í honum. Þar sem hann liggur milli vegakaflanna er hann öllu hærri eða um 1 m hár. Þar er hann aflíðandi inn

að túninu, til norðurs en nær lóðréttur að sunnan. Þar sér vel í grjót í garðinum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-081:010 gerði kálgarður

64°04.749N 22°40.447V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður þvert á túngarð 009 í suðurhlíð túnsins, um 90 m sunnan við bæ 002. Um 100 m SSV við bæ 001 er ferhyrnt gerði fast sunnan við túngarð 009 sem myndar norðurhlíð þess. Gerðið liggur umhverfis íbúðarhúsið Skuld. Það er líklega leifar kálgarðsins.

Gerðið er í sléttuðu en órækтуðu túni.

Gerðið er um 30x40 m stórt og snýr austur-vestur. Veggir þess eru um 0,8 m háir og um 0,5 m breiðir. Hér og þar sér í grjót í þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Kálgarður 010, horft til suðaustur

GK-081:011 heimild um leið

64°04.786N 22°40.464V

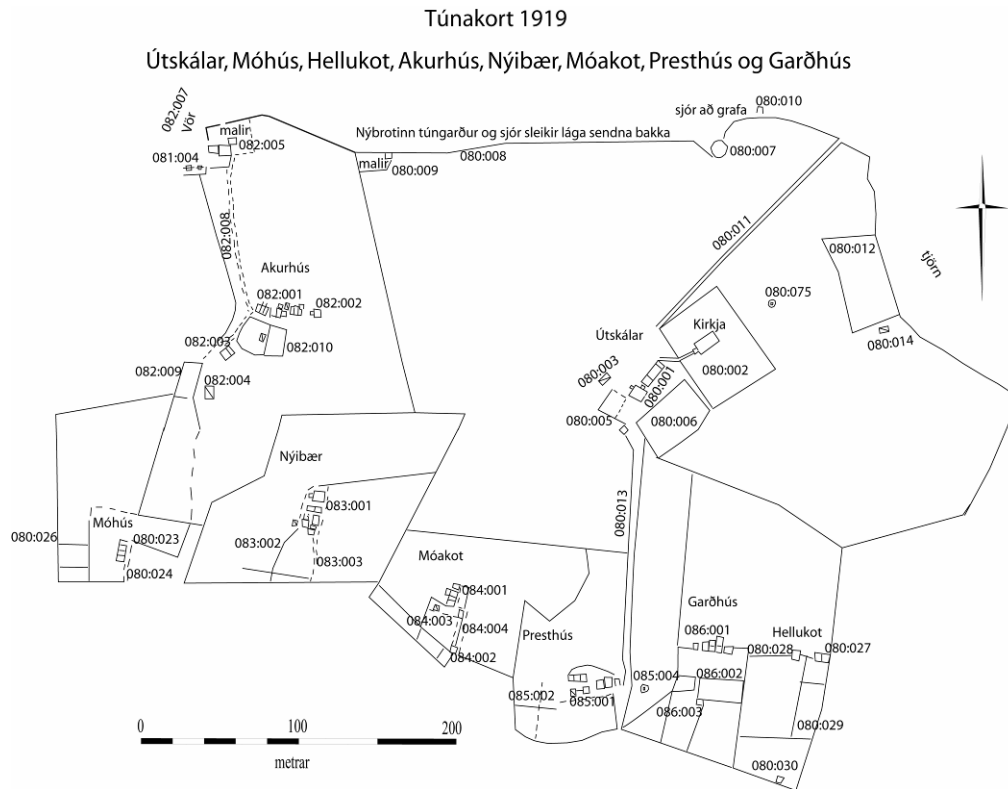
Leið er merkt frá bæ 002 til suðvesturs að hliði á túngarði 009 á túnakorti frá 1919.

Þar sem leiðin lá er nú sléttað en óræktað tún.

Engin ummerki leiðarinnar sjást í túninu en líklegt er að hliðið á túngarðinum hafi verið þar sem garðlagið endar um 25 m suðaustan við Lambastaðatúngarð 078:010.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Kortið er hreinteikning af upprunalegu túnakorti frá 1919. Allur texti er af upprunanlega kortinu en númerum hefur verið bætt inn á í samræmi við fornleifaskráningu.

GK-082 Akurhús

1703 og 1847, hjáleiga frá Útskálum.

1703: "Fóðrast kann i kýr viðsæmilega. ... Fjörugrasa, sölvu og eldiviðartekja af fjörupáangi nægileg." JÁM III, 80.

1919: Tún (a) 96 ha, garðar 770 m². Tún (b) 1 ha, garðar 880 m².

GK-082:001 Akurhús bæjarhóll bústaður

64°04.731N 22°40.260V

Bæjarhóllinn, horft til austurs

Akurhús voru samkvæmt túnakorti frá 1919 rúma 200 m norðvestur af Útskálabænum 080:001. Á kortinu sést að bæjarröðin samanstendur af mörgum húsum sem hefur legið hér um bil frá austri til vesturs. Núverandi íbúðarhús í Akurhúsum II (byggt 1932) er í norðausturhorni bæjarhólsins. Hann er um 240 m norðvestur af bæjarhól Útskála 080:001.

Bæjarhóllinn er fast vestan við heimreið að Akurhúsum. Umhverfis hann er slétt tún.

Hóllinn er um 50x35 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 0,6 m hár. Núverandi íbúðarhús stendur í norðausturhluta hans. Það var byggt 1932 en byggt hefur verið við það síðan. Húsið er tvílyft með kjallara. Bæjarhólnum hefur augljóslega verið raskað við byggingu hússins. Hann er gróinn og mjög grýttur syðst.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:002 heimild um útihús

64°04.730N 22°40.206V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús með lítilli viðbyggingu fast austan við bæjarröðina 001. Þar sem útihúsið stóð stendur nú íbúðarhúsið í Akurbrekku II (byggt 1932).

Vestan við íbúðarhúsið er bæjarhóllinn 001 en tún í aðrar áttir.

Engin ummerki hússins sjást.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:003 heimild um útihús

64°04.733N 22°40.311V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 40 m vestur af bæ 001. Íbúðarhúsið í Akurhúsum I stendur nú þar sem útihúsið var. Það er nýuppgerð og stendur á litlum hól sem er í suðvesturhorni bæjarhólsins 001.

Norðan og vestan við húsið er heimreið en slétt tún í aðrar áttir.

Hóllinn er um 12x8 m stór og snýr norður-suður. Hann er um 0,4 m hár. Um 10 m sunnan við húsið er upprót þar sem skín í steinsteypu og grjót en engin skýr ummerki eldri húsa eru á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:004 heimild um útihús

64°04.720N 22°40.340V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 30 m suðvestur af útihúsi 003.

Þar sem útihúsið stóð er nú sléttuð en ójöfn flöt milli Akurhúsa og Móhúsa.

Engin ummerki hússins sjást á flötinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:005 heimild um útihús

64°04.791N 22°40.227V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 voru þrjú sambyggð útihús í norðvesturhorni túns, hátt í 100 m norður af bæ 001. Útihúsin hafa líklega verið hjallar eða jafnvel trönur því fast austan við þau eru merktar "malir".

Útihúsin voru um 40 m suðaustan við Akurhúsavör 007.

Þar sem útihúsin voru er nú slétt tún austan við trésmíðaverkstæði í landi Lónshúsa.

Engin ummerki húsanna sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:006 garðlag túngarður

64°04.714N 22°40.156V

Garðlag liggur frá Akurhúsum 001 í átt að Útskálum 080:001.

Garðlagið liggur í sléttu túni.

Garðlagið liggur frá bæjarhólum 001 til ASA. Það er alls um 50 m langt og um 0,5 breitt. Það er óskýrt næst hólum 001 en þó sér móta fyrir því. Það verður greinilegra sem austar dregur. Sléttað hefur verið yfir garðlagið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

Túngarður 006, horft til vesturs

GK-082:007 Akurhúsavör heimild um lendingu

64°04.803N 22°40.276V

Á túnakorti frá 1919 er merkt "Vör" í norðvesturhorni túns, norðvestan við útihús 005. "Inn úr Lóninu [080:020] var Miðvör [081:006] og Akurhúsavör," segir í örnefnalýsingu. Akurhúsavör er um 30 m austan við Miðvör 081:006 og um 135 m norðan við bæ 001. Tvö spil eru merkt á túnakortið frá 1919 sunnan við vörina.

Ekki sást til lendingarinnar á vettvangi vegna flóðs.

Engin ummerki spilanna sjást sunnan við vörina.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Nýlenda, 1

GK-082:008 heimild um leið

64°04.751N 22°40.283V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur eða traðir frá bæjarhúsum 001 til NNA, í átt að útihúsum 005 og vör 007. Nú liggur vegur frá Skagabraut að Akurhúsum, Akurhúsavegur, og áfram til norðurs að fiskvinnsluhúsum sunnan við Akurhúsavör 007. Hann er líklega á sama stað og slóðinn sem merktur er á túnakortið.

Vegurinn liggur um slétt tún.

Vegurinn er malarborinn, um 4 m breiður. Engin ummerki eldri vegar sjást á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-082:009 heimild um kálgarð

64°04.720N 22°40.384V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður vestast í túni, milli Móhúsa 080:023 og Akurhúsa. Hann er merktur um 10 m vestan við útihús 004 og um 40 m suðvestan við bæ 001.

Þar sem kálgarðurinn var eru nú slétt tún.

Engin ummerki garðsins sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-082:010 heimild um kálgarð

64°04.722N 22°40.267V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 voru kálgarðar fast sunnan við bæ 001. For (gryfja fyrir áburðarlög) og/eða salerni er merkt inni í þeim vestari.

Þar sem kálgarðarnir voru eru nú slétt tún.

Engin ummerki kálgarðanna sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-082:011 heimild um landamerki

64°04.734N 22°40.351V

"Gamall grjótgarður er á merkjum, rétt vestur af Akurhúsum," segir í örnefnalýsingu.

Vestan við Akurhús eru slétt tún vestur að Akurhúsavegi.

Engin ummerki grjótgarðs sjást á svæðinu. Hann hefur verið á merkjum móti Lónshúsum og því í námunda við austurenda garðlags 081:010.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Nýlenda, 2

GK-083 Nýibær

1703 og 1847, hjáleiga frá Útskálum.

1703: "Fóðrast kann í kúr og í úngneyti ríflega. ... Fjörugrasa, sölvu og eldiviðartekju af þangi nægilegt."

JÁM III, 6.

1919: Tún 1,18 ha, garðar 760 m².

GK-083:001 Nýibær bæjarhóll bústaður

64°04.668N 22°40.277V

Bæjarhóllinn, horft til norðurs

Bæjarhóllinn, horft til suðausturs

"Nýibær, þriðja hjáleiga. ... Við til húsabótar segist ábúandinn í xx ár ekki þegið hafa, en þá uppbyggt hjáleiguna að nýju af viðum, sem staðarhaldarinn Sr. Þorleifur Cláusson hafi sjer þá fengið," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703. Samkvæmt túnakorti frá 1919 var Nýibær rúma 100 m suður af Akurhúsum 082:001. Bæjarhóll Nýjabæjar er um 7 m sunnan við núverandi íbúðarhús í Nýjabæ. Hann er um 120 m sunnan við Akurhús 083:001.

Norðan, austan og vestan við hóllinn er slétt tún en sunnan við hann er órækt.

Hóllinn er um 30x35 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 2 m hár. Hóllinn hefur verið sléttuður að nokkru leyti. Í norðvesturhorni hans er steypdur grunnur um 4x4 m stór. Garðlög, leifar kálgarðs 002 liggja frá suðvestur og suðausturhornum hólsins.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-083:002 gerði kálgarður

64°04.666N 22°40.291V

Kálqarður 002, horft til NN

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður sunnan og suðvestan við bæ 001. Enn sér fyrir kálgarðinum fast sunnan við bæjarhólinn.

Umhverfis kálgarðinn eru slétt tún en innan hans er órækt.

Garðurinn og garðlagsbútur sunnan við hann eru á svæði sem er alls um 55x20 m stórt. Garðurinn afmarkar svæði sem er um 45x20 m stórt og snýr NNA-SSV. Bæjarhólinn 001 markar norðurhlíð hans. Veggir garðsins eru um 1 m háir og um 0,6 m breiðir. Hér og þar sér í grjót í þeim, mest tvö umför í suðurveggnum. Um 10 m sunnan við suðurvegg garðsins er um 15 m langur garðlagsbútur sem liggur austur-vestur. Líklega eru það leifar eldri garðs. Hann er mjög siginn en hér og þar skín í grjót í honum. Hann er um 0,3 m hár.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-083:003 vegur traðir

64°04.655N 22°40.279V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur eða traðir til suðurs frá bæ 001, í gegnum kálgarð 002.

Órækt er innan kálgarðs 002 sunnan bæjar 001.

Fast vestan við austurvegg kálgarðs 002 er dæld í garðinum. Hún er hugsanlega leifar leiðarinnar sem lá í gegnum garðinn. Dældin er óskýr vegna mikillar sinu sem vex inni í garðinum en þar sem sér til hennar er hún um 1 m breið og um 0,2 m djúp. Ekki er unnt að slá máli á lengd hennar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-083:004 þúst óþekkt

64°04.671N 22°40.199V

Um 30 m ANA við íbúðarhúsið í Nýjabæ og um 120 m suðaustan við Akurhús 082:001 er ræktarlegur hól.

Hóllinn er í sléttu túni.

Hóllinn er 15x25 m stór, hann snýr norðvestur-suðaustur. Hóllinn er um 2,5 m hár. Hann hefur augljóslega verið sléttaður í seinni tíð. Ekki er vitað til þess að hús hafi staðið á hólnum en hann er ugglaut að mestu leyti uppsöfnuð mannvistarlög. Hér hefur hugsanlega staðið útihús frá Nýjabæ eða hjáleiga frá Útskálum en hóllinn er um 40 m vestan við merkin móti Útskálum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

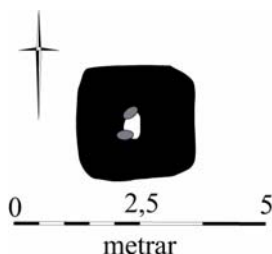
Þúst 004, horft til NNA

GK-083:005 þúst óþekkt

64°04.671N 22°40.176V

Þúst 005, horft til NNA

Um 5 m norðvestan við hól 004 er lítil þúst. Þústin er í sléttu túni.

Þústin er um 2x2 m stór og um 0,6 m há. Í henni miðri er um 0,2 m djúp dæld þar sem glittir í grjót. Hugsanlega hefur hér verið brunnur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-083:006 garðlag landamerki

64°04.690N 22°40.110V

Garðlag liggur á mörkum Nýjabæjar annarsvegar og Útskála GK-080 og Móakots GK-084 hinsvegar.

Garðlagið liggur í sléttu túni og hefur líklega að hluta verið sléttað.

Garðlagið er alls um 145 m langt og snýr NNA-SSV. Það er fremur ógreinilegt, um 0,8 m hátt og um 1 m breitt, vaxið mikilli sinu. Það hverfur í slétt tún til norðurs og suðurs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Garðlag 006, horft til suðurs

GK-083:007 garðlag túngarður

64°04.688N 22°40.261V

Um 30 m vestan við Nýjabæ 001, á mörkum heimreiðar og túns er garðlag.

Garðlagið liggur annarsvegar á mörkum túns og malarborinnar heimreiðar og hinsvegar í sléttu túni.

Garðlagið er T laga og nær yfir svæði sem er um 30x30 m stórt. Það liggur annarsvegar austur-vestur, um 30 m. Þar er það um 1,2 m hátt og um 1 m breitt. Hinsvegar liggur það norður-suður, einnig um 30 m. Þar er það mun ógreinilegra, um 0,4 m hátt og um 1 m breitt. Garðlagið hverfur í tún til beggja enda. Það er líklega leifar af túngarði Nýjabæjar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Túngarður 007, horft til norðurs

GK-083:008 garðlag kálgarður

64°04.682N 22°40.313V

Kálgarður 008, horft til suðvesturs

Leifar kálgarðs eru fast vestan við heimreið að Nýjabæ, um 40 m norðvestan við bæ 001.

Garðurinn er í óræktuðu túni fast vestan malarborinnar heimreiðar.

Garðinum hefur verið raskað, líklega vegna vegagerðar og er austur- og suðurhliðar hans horfnar. Garðurinn er um 24x20 m stór og snýr norðaustur-suðvestur. Veggir hans eru um 0,9 m háir og um 0,5 m breiðir. Allvíða skín í grjóti í þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

GK-084 Móakot

1703 og 1847, hjáleiga frá Útskálum.

1703: "Fóðrast kann i kýr laklega. ... Fjörugrasa, sölva og eldiviðartak af fjörupáangi nægilegt." JÁM III, 81.

1919: Tún 0,7 ha, garðar 450 m².

GK-084:001 Móakot bæjarhóll bústaður

64°04.619N 22°40.192V

Bæjarhóllinn, horft til norðurs

Bæjarhóllinn, horft til suðurs

Samkvæmt túnakorti Garðsins frá 1919 var Móakot um 160 m SSV af Útskálum 080:001. Á túnakortið eru merkt fimm sambyggð hús og snýr röðin nær norður-suður. Bæjarhóll Móakots er um 20 m norðvestan við núverandi íbúðarhús Í Móakoti. Hann er fast norðvestan við bílskúr sem grafinn er inn í hólinn að suðaustan.

Sunnan við hólinn er malarborið plan en í aðrar áttir er slétt tún.

Hóllinn er um 30x15 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 2,5 m hár. Við suðurbrún hans er grjóthleðsla, mest 4 umfö. Hún er um 5 m löng og snýr eins og hóllinn. Hleðslan er vestan við bílskúrinn sem grafinn er inn í suðvesturhorn hólins. Fast norðan við bílskúrinn, á hólnum sér einnig í grjóthleðslur við grunn skúrsins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-084:002 heimild um útihús

64°04.598N 22°40.195V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús um 30 m suðvestan við bæ 001, við suðausturhornkálgarðs 003. Útihúsið hefur verið fast sunnan við núverandi íbúðarhús.

Sunnan við húsið er garður, grasflöt og moldarbeð umhverfis.

Í garðinum er lítill stallur. Hann er um 6x8 m stór og snýr austur-vestur. Hann er um 0,3 m hár. Hugsanlega er hann leifar hússins sem stóð á staðnum en líklegra er að hann hafi myndast við ræktun garðsins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-084:003 heimild um kálgarð

64°04.608N 22°40.206V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var kálgarður um 5 m sunnan við bæ 001.

Þar er nú malarborin heimreið, fast sunnan við bílskúr.

Engin ummerki kálgarðsins sjást á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-084:004 heimild um leið

64°04.598N 22°40.207V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 lá vegur eða traðir til suðvesturs frá bæ 001.

Þar sem traðirnar voru er nú malarborin heimreið að Móakoti.

Engin ummerki traðanna sjást.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-085 Presthús

1703 og 1847, hjáleiga frá Útskálum.

1703: "Fóðrast kann i kýr af tveim þriðjúngum. ... Fjörugrasa, sölva og eldiviðartak af fjörupáangi nægilegt." JÁM III, 81.

1919: Tún 1 ha, garðar 1800 m².

GK-085:001 Presthús bæjarhóll

Bæjarhóllinn, horft til suðurs

bústaður

64°04.585N 20°40.099V

Samkvæmt túnakorti Garðsins frá 1919 voru Presthús um 80 m SSA af Móakoti 084:001. Átta hús eru merkt á bæjarhóllinn á kortinu og snýr bæjarröðin nær austur-vestur. Í örnefnalýsingu Útskála segir: "Talið er, að þau hafi verið byggð yfir prestsekkjur frá Útskálum." Bæjarhóll Prestshúsa er fast norðvestan við núverandi íbúðarhús, byggt 1943. Bílskúr stendur á suðvesturhorni hólins.

Sunnan við hólinn er íbúðarhús og bílskúr en í aðrar áttir er slétt tún.

Hóllinn er um 35x20 m stór og snýr ANA-VSV. Hann er um 2,5 m hár. Hóllinn hefur augljóslega verið sléttaður í seinni tíð.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Útskálar, 1

GK-085:002 heimild um kálgarð

64°04.590N 22°40.156V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var stór kálgarður um 5 m sunnan við bæ 001 og annar áfastur vestan við hann, suðvestan bæjar.

Slétt flöt er sunnan bæjar en að suðvestan, milli Presthúsa og Móakots er óræktaður blettur þar sem víða glittir í grjót.

Engin ummerki kálgarðanna sjást sunnan né suðvestan við bæ 001.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919

GK-085:003 garðlag túngarður

64°04.615N 22°40.016V

Garðlag 003, horft til vesturs

Um 50 m norðan við Presthús 001 sér fyrir garðlagi í túninu sem liggur í sveig til suðausturs að Útskálavegi 080:013. Garðlagið heldur áfram austan vegarins til austurs að skúr vestan við bæjarstæði Garðhúsa 086:001.

Garðlagið liggur í sléttu túni.

Garðlagið er alls um 100 m langt. Þar sem það liggur austan Útskálavegar er það fremur óskýrt. Þar er það um 0,3 m hátt og um 0,5 m breitt. Það hefur greinilega verið sléttað. Austan vegarins er garðlagið hinsvegar mjög greinilegt. Þar er það um 0,8 m hátt og um 1,5 m breitt. Grafið hefur verið inn í garðlagið fast austan við veginn, líklega fyrir einhverskonar kofa eða geymslu. Ekki sér til þess húss nú. Garðlagið er líklega leifar af túngarði Presthúsa.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

GK-085:004 brunnur vatnsból

64°04.582N 22°40.051V

Brunnur er merktur á túnakort frá 1919, um 5 m austan við Útskálaveg 080:013 og um 30 m austan við bæ 001.

Brunnurinn er í sléttu túni.

Enn er brunnur á þessum stað um 5 m vestan við veg 080:013. Brunnurinn er steinsteyptur með járnhlara yfir. Hann hefur líklega verið endurbættur í seinni tíð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-086 Garðhús

1703 og 1847, hjáleiga Útskála.

1703: "Fóðrast kann i kýr að tveim þriðjungum. ... Fjörugrasa og sölvatekju og eldiviðartak af fjörubangi nægilegt." JÁM III, 82.

1919: Tún 1,1 ha, garðar 1000 m².

GK-086:001 Garðhús bæjarstæði

bústaður

64°04.576N 22°39.971V

Samkvæmt túnakorti Garðsins frá 1919 voru Garðhús um 50 m ANA við Presthús 085:001. Gamli bærinn í Garðhúsum var um 30 m vestan við skemmu við austurenda garðlags 085:003 og um 120 m norðan við núrverandi íbúðarhús í Garðhúsum. Vilhelm Guðmundsson, heimildamaður, bjó í bænum á uppvaxtarárum sínum. Hann er fæddur 1937.

Þar er slétt tún.

Aðeins sér móta fyrir ójöfnum í túninu þar sem bærinn stóð en engin skýr ummerki hans eru greinileg.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

Bæjarstæðið, horft til norðurs

GK-086:002 heimild um kálgarð

64°04.568N 22°39.987V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 voru kálgarðar um 10 m sunnan við bæ 001.

Þar er slétt tún.

Engin ummerki kálgarðanna sjást í sléttu túninu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

GK-086:003 heimild um útihús

64°04.560N 22°40.012V

Samkvæmt túnakorti frá 1919 var útihús við suðvesturhorn kálgarðs 002 um 30 m suðvestan við bæ 001.

Þar sem útihúsið var er óræktað tún fast norðan við núverandi íbúðarhús í Garðhúsum.

Engin ummerki hússins sjást á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1919

Samantekt

Þétt byggð er á skráningarsvæðinu og lang flestar minjar sem skráðar voru teljast í hættu vegna ábúðar. Mikið rask hefur átt sér stað innan svæðisins á síðari árum samfara þéttingu byggðar s.s. við húsbyggingar og jarðrækt. Áður en núverandi sjóvarnargarður var byggður var þar að auki mikið landbrot á Garðskaga. Minjastaðir hafa borið mikinn skaða af þessum sökum og sumir eru með öllu horfnir.

Byggð hefur lengi verið á svæðinu. Útskála, er getið í kirknaskrá Páls Jónssonar frá um 1200 og Lambastaða er fyrst getið í skjölum frá 1563. Reglan um dreifingu minjastaða er sú að flestir þeirra eru í og við heimatún en þeim fækkar hlutfallslega eftir því sem fjær dregur bæ. Innan túns eru líkur á að mannvistarleifar leynist undir sverði einnig mun meiri en annars staðar. Því má gera ráð fyrir að til viðbótar við þær 130 fornleifar sem þekktar eru innan deiliskipulagsreitsins leynist mannvistarleifar víða þar sem allt svæðið er innan túna viðkomandi bæja. Til að koma í veg fyrir að minjum verði spillt eða leggja þurfi út í mikinn kostnað við að bjarga fornleifum sem er ógnað er gjarnan mælt með að forðast allar umfangsmiklar framkvæmdir í heimatúnum gamalla jarða og er það ítrekað hér.

Hlutverk og ástand minja

Hlutverk:

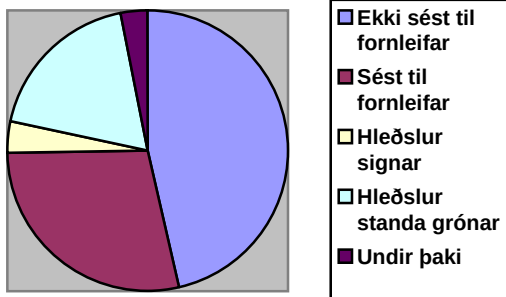
Bústaður	13
Býli	21
Eyktarmark	1
Fjárskýli	1
Fjós	2
Kálgarður	27
Kirkja	1
Landamerki	7
Leið	9
Lending	5
Óþekkt	11
Rétt	1
Samgöngubót	3
Traðir	2
Túngarður	9

Minjarnar sem skráðar voru hafa mismunandi hlutverk. Þau endurspeglar eðli og nýtingu svæðisins. Algengustu hlutverk minja eru íveruhús þ.e. bústaðir og býli enda lengi verið þéttbýlt á svæðinu, og þá kálgarðar sem voru við bæina. Þar næst koma leiðir til og frá bæjunum og lendingar. Sjávarútvegur hefur frá fornu fari verið aðalatvinnuvegur Garðverja. Ein þurrabúð er varðveitt á svæðinu á gamla bæjarhól Hofs 079:001 og auk hennar eru lendingarnar og spilið við Lambastaðavör heimildir um heimræði frá bæjunum áður fyrr. Kvikfjárrækt og garðrækt hefur einnig verið talsverð á svæðinu og ber fjöldi garðlaga,

túngarða og kálgarða þess vitni.

Hlutverk 11 minja er óþekkt en þar hafa í flestum tilvikum staðið útihús frá jörðunum.

Ástand:

Ástand minjanna ber einnig vott um nýtingu svæðisins. Ekki sést til nær helmings skráðra minja og hafa þær flestar horfið við ræktun túna og annars rasks sem fylgir þéttri og samfelldri ábúð.

Niðurstöður

Alls eru 130 fornleifar skráðar innan deiliskipulagsreitsins. Þær eru allar innan túns. Viðamestu fornleifarnar eru bæjarhólar Útskála, Lambastaða, Hofs, Lónshúsa, Akurhúsa, Garðskaga, Nýjabæjar, Móhúsa og Prestshúsa og Hellukots. Bæjarhólar myndast þar sem bæir hafa staðið á sama stað um aldir. Hólarnir eru að hluta uppsafnað byggingarefni, s.s torf og grjót, gólflög sem hlaðast upp í tímans rás og öskuhaugar og geta orðið margir metrar á þykkt. Í bæjarhólum er helst að leita upplýsinga um húsakost, fæðu og almenn lífsskilyrði til forna og þar eru mestar líkur á að finnist merkir gripir. Bæjarhólar eru því oft mikilvægustu minjastaðirnir. Auk bæjarhólanna eru garðlög fyrirferðamikil á svæðinu, bæði túngarðar og kálgarðar.¹ Túngarðarnir eru eflaust margir að stofni til fornir en kálgarðarnir frá síðari öldum.

Lengi hefur verið þéttbýlt á Garðskaga. Það er ekki langt á milli hinna fornu lögbýla Útskála og Lambastaða og Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1703 telur alls 11 hjáleigur frá jörðunum sem þá voru í byggð auk fimm sem þá voru í eyði. Af þeim 11 hjáleigum sem nefndar eru í Jarðabókinni eru átta enn í byggð. Frá því er Brynjúlfur Jónsson lýsir akurlöndunum á Garðskagatá í byrjun 20. aldar hafa risið fjögur býli á svæðinu og nýr viti árið 1944. Þá voru íbúðarhúsið að Grund og Efra Hofi reist á

¹ Garðlögin eru merkt á minjakortin með rauðu.

fjórða áratug síðustu aldar og síðar hafa fleiri íbúðarhús verið byggð fast norðan Skagabrautar á milli Móakots og Móhúsa. Þessari þéttingu byggðar hefur fylgt talsvert rask á svæðinu. Akurlöndin 080:035 er eina fornleifin sem er friðlýst innan svæðisins. Þeim hefur verið mikið raskað á síðari árum svo vart sér til þeirra lengur. Skagagarðurinn er ein af elstu fornleifunum á svæðinu. Hann hefur verið aldursgreindur til 10.-11. aldar. Sá hluti hans sem liggur innan skráningarreitsins sést ekki á yfirborði en enn sér móta fyrir honum sunnan Skagabrautar. Það skal þó ítreka að þótt ekki sjáist til fornleifa á yfirborði er líklegt að ummerki þeirra leynist undir sverði.

Árið 1999 fór fram fornleifarannsókn á akurlöndunum á Garðskagatá. Þá voru grafnir tveir könnunarskurðir í túninu norðan útihúsa á Hólavöllum Í sniði skurðana sáu sandfylltar dældir sem eru til marks um að foksandur hafi fallið yfir ójafnan jarðveg. Ekki reyndist ekki unnt að tímasetja þann atburð né heldur fullyrða að raskið hafi stafað af jarðrækt, þó að aðrar vísbendingar um kornrækt á Garðskaga geri þá túlkun sennilega ². Síðla árs 2005 og á útmánuðum 2006 fór fram annar fornleifauppgröftur innan deiliskipulagsreitsins, á bæjarhól Útskála. Uppgröfturinn leiddi í ljós umfangsmiklar mannvistarleifar og reyndust varðveisluskilyrði vera einstaklega góð, bæði fyrir lífrænar leifar og málma. Elstu leifarnar sem grafnar voru upp reyndust vera frá því um miðja 12. öld en þá sá ekki niður á óhreyfðan jarðveg og því ljóst að enn eldri minjar leynast í hólnum³.

Deiliskipulagsreiturinn er hluti af stærra menningar landslagi í Gerðahreppi og á Reykjanesi öllu. Ljóst er að frekari fornleifaskráning á svæðinu mun auka skilning og túlkun á þeim fornleifum sem þegar hafa verið skráðar.

Að lokum er rétt að minna á eftirfarandi ákvæði þjóðminjalaga vegna fyrirhugaðs deiliskipulags:

10. gr.: “Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.”

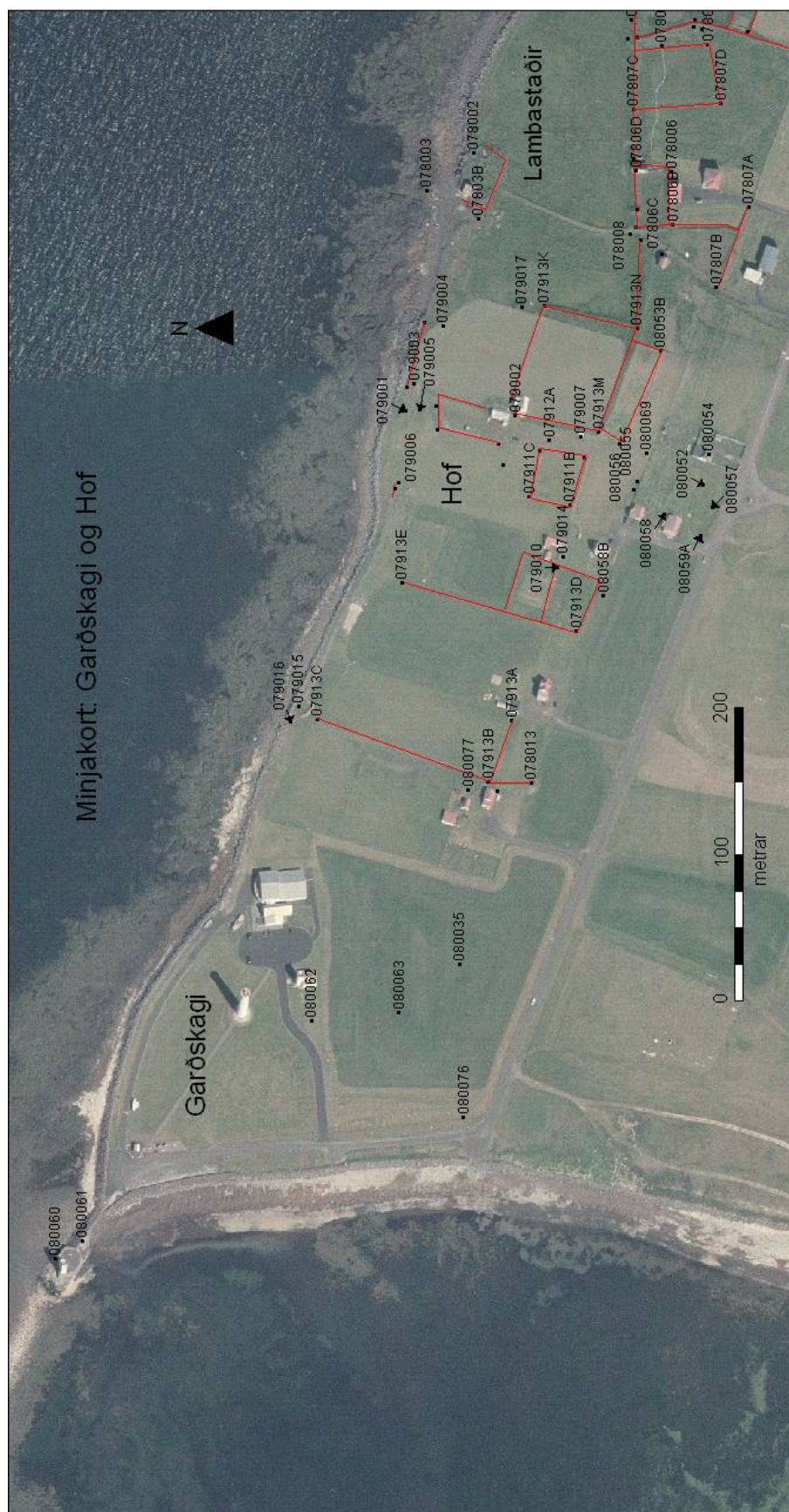
² Árbók 2002-2003.

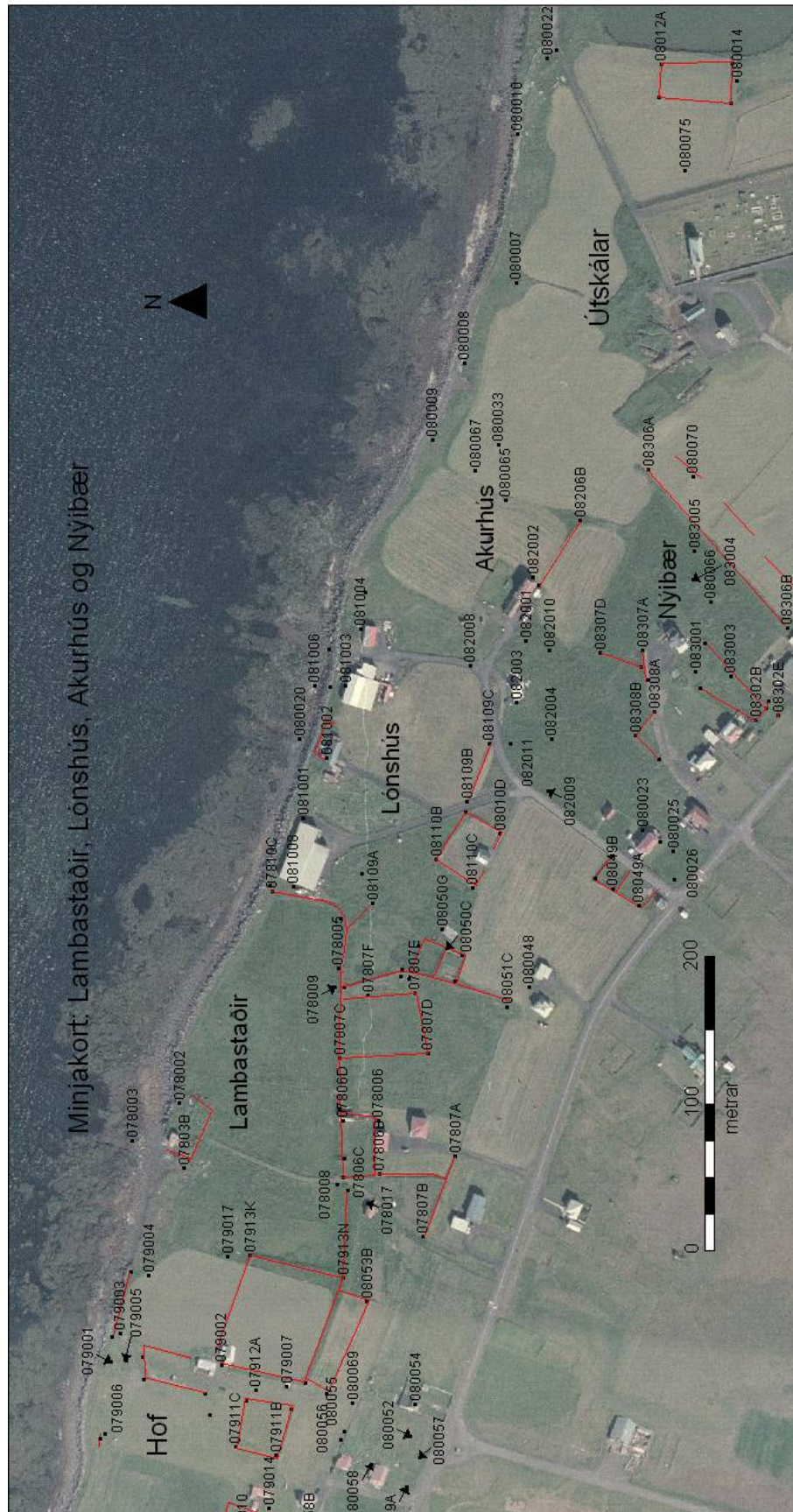
³ Guðrún Alda Gísladóttir, munnleg heimild.

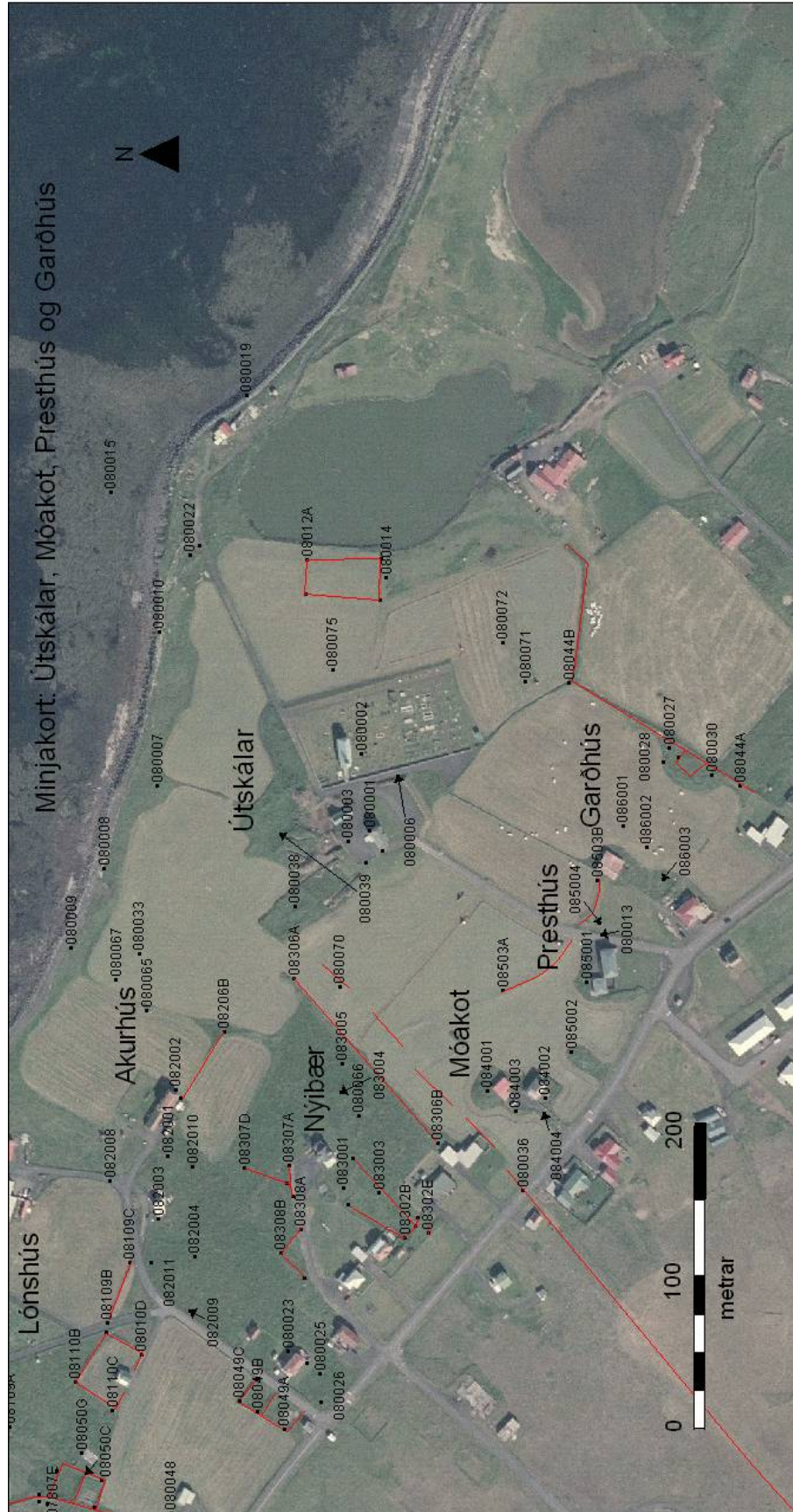
13. gr.: “Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum.”

Garðlög eru merkt með rauðum línum.

Garðlög eru merkt með rauðum línum.

Heimildaskrá:

- ÁFÍ, 1977:** Kristján Eldjárn: 'Skagagarður - fornmannaverk.' *Árbók Ferðafélags Íslands* 1977, 107-19.
- ÁG:** Skrá um friðlýstar fornleifar. 1990. Ágúst Ó. Georgsson tók saman. Fornleifanefnd – Þjóðminjasafn Íslands, Reykjavík
- Árbók, 1903:** Brynjúlfur Jónsson, 'Rannsókn í Gullbringusýslu og Árnessýslu sumarið 1902.' *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1903*, 31-52.
- Árbók, 2002-2003:** Garðar Guðmundsson, Mjöll Snæsdóttir, Ian Simpson, Margrét Hallsdóttir, Magnús Á. Sigurgeirsson & Kolbeinn Árnason, 'Fornir akrar á Íslandi.' *Árbók hins íslenska fornleifafélags 2002-2003*, 79-106.
- Árni Magnússon, *Chorographica islandica*, (Safn til sögu Íslands. Annar flokkur I, 2), Reykjavík 1955.
- DI:** *Diplomatarium Islandicum eða Íslenzkt fornbréfasafn I-XVI*, Kaupmannahöfn og Reykjavík 1853-1976.
- FF:** *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*, Sveinbjörn Rafnsson gaf út, Reykjavík 1983.
- Guðrún Alda Gísladóttir. Munnleg heimild. 03.01.2008.
- JÁM III:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* 1-11, Kaupmannahöfn 1913-43; 12-13, Reykjavík 1990.
- JJ:** J. Johnsen: *Jarðatal á Íslandi*, Kaupmannahöfn 1847.
- Jón Böðvarsson, *Suður með sjó. Leiðsögn um Suðurnes*, Keflavík 1988.
- Magnús Grímsson, 'Fornminjar á Reykjanesskaga.' *Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess* II, *Ýmsar ritgerðir*, Reykjavík 1940, 243-62.
- NJ:** *Ný jarðabók fyrir Ísland, samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861*. Reykjavík, 1981.
- Skýrsla FÍ:** *Skýrsla um Forngripasafn Íslands í Reykjavík I. 1863-1866*, Kaupmannahöfn 1868.
- SSGK:** Sigurður B. Sívertsen, 'Lýsing Útskálaprestakalls 1839.' og 'Viðbætur við lýsingu Útskálaprestakalls.' *Sýslulýsingar og sóknalýsingar* (Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess III), Reykjavík, 1937-39, 156-88.
- Túnakort 1919.** *Garðurinn 2. Hof 2 býli, Lambastaðir 2 b., Lónshús, Nýlenda, Blómsturvellir, Fögruvellir, Sæból, Sjávangata og Guðlaugsstaðir (Nýlenda)*. Þjóðskjalasafn Íslands.
- Túnakort 1919.** *Garðurinn 3. Útskálar, Akurhús 2 býl., Nýibær, Móakot, Presthús, Garðhús og Hellukot. Miðhús og Garðbær, Krókur og Lykkja 2 b. Krókvöllur, Smærnavöllur* 1919. Þjóðskjalasafn Íslands.
- Túnakort 1919:** *Garðskagi (1 smábýli)* 1919. Þjóðskjalasafn Íslands.
- Undir Garðskagavita:** Gunnar M. Magnúss, *Undir Garðskagavita. Héraðssaga Garðs og Leiru*, Reykjavík 1963.
- Ö-Garðskagi, Hof, Lambastaðir:** *Garðskagi, Hof og Lambastaðir* [örnefnaskrá], Sigríður Jóhannesdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands.
- Ö-Miðhús og Krókur:** *Miðhús og Krókur* [örnefnaskrá], Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Miðhús og Krókur, aths.: *Miðhús og Krókur* [athugasemdir við örnefnaskrá].
Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Nýlenda, Akurhús, Lónshús: *Nýlenda, Akurhús og Lónshús* [örnefnaskrá], Ari
Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Útskálar. *Útskálar* [örnefnaskrá], Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Loftmyndir eru frá Loftmyndum ehf.